



HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete 1 för ämneslärarprogrammet gymnasieskolan

Har skönlitteraturen en plats i religionskunskapen?

Olika perspektiv på lärande, litteratur och ungdomar

Författare: Linus Christenson

Handledare: Gull Törnégren

Examinator: Björn Falkevall

Ämne/huvudområde: Religionsvetenskap

Kurs kod: RK2030

Poäng: 15 HP

Examinationsdatum: 20190823

Vid Högskolan Dalarna finns möjlighet att publicera examensarbetet i fulltext i DiVA. Publiceringen sker open access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Därmed ökar spridningen och synligheten av examensarbetet.

Open access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten open access.

Jag/vi medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, open access):

Ja

Nej

Abstract:

Denna studie syftar till att undersöka om tidigare forskning kan ge stöd för användning av skönlitteratur i religionskunskapsundervisningen för gymnasieskolan. Metoden jag använt är kvalitativ och med jämförande innehållsanalys. Texterna jag analyserat är *Litteraturläsning- Som utforskning och upptäcktsresa* av Louise M. Rosenblatt, *Litterära föreställningsvärldar- Litteraturundervisning och litterär förståelse* av Judith A. Langer och Martha C. Nussbaums *Känslans skärpa, tankens inlevelse- Essäer om etik och politik*. Den ämnesdidaktiska relevansen kommer av att jag spjörn mot två formuleringar av skolverket i Lgy11 "Undervisningen ska ta sin utgångspunkt i en samhällssyn som präglas av öppenhet i fråga om livsstilar, livshållningar och människors olikheter samt ge eleverna möjlighet att utveckla en beredskap att förstå och leva i ett samhälle präglad av mångfald" (Skolverket Gy11 s. 137) och "Elever ska ges möjlighet att reflektera över och analysera människors värderingar och trosföreställningar och därigenom utveckla respekt och förståelse för olika sätt att tänka och leva" (Skolverket Gy11 s. 137). Det som undersöks är just om skönlitterärt läsande kan genomföra uppgiften av att främja förståelse för andra människor och utveckla ungdomars förmåga till inlevelse (Lgy11. S 5) liksom motverka främlingsfientlighet och intolerans med kunskap. Mitt resultat visar att litterärt läsande kan leda till att en läsare utvecklar och tillgodogör sig en bestående fallenhet av förståelse genom den samlade erfarenhet denne fått genom olika fiktiva världar. Vidare pekar resultaten mot att ett tuktat och förändrat tänkande kommer av ett skönlitterärt läsande då en läsares intellektuella potential övas i att kritiskt reflektera kring att uppmärksamma hur omgivning och sammanhang påverkar människor och läsaren själv. Slutligen så medvetande gör och vidgar ett skönlitterärt läsande kunskaperna om det obekanta och samtidigt har en transformativ verkan på sin läsares välbekanta och levda vardag.

Nyckelord: empati, livsfrågor, religionskunskap, skönlitteratur, innehåll.

Innehåll

1. Inledning	4
1.2 Syftet	7
1.3 Frågor	7
1.4 Metod	7
1.6 Urval och avgränsning	8
1.7 Material	9
1.8 Tidigare forskning	9
1.8.1 Ungdomar och livsfrågor i ett psykosocialt perspektiv	10
1.8.2 Populärkultur, individuella narrativ och ett förändrat förhållningssätt.	12
1.8.3 Olika lässtilar och förhållningssätt till litteratur.	15
2. Analys	17
2.1 Louise Rosenblatt	17
2.2 Judith Langer	22
2.3 Martha C. Nussbaum	25
3. Jämförande analys.	29
3.1 Säger de olika textförfattarna samma sak på frågan om sambandet mellan skönlitterär läsning och en ökad inlevelseförmåga och empatisk förmåga?	30
3.1.2 Hur skiljer de sig åt?.....	31
3.1.3 I vilka avseende säger de samma sak fast med olika termer?.....	31
3.2 Säger de olika textförfattarna samma sak på frågan om läsning av skönlitteratur bidra till en vidgad förståelse av världen och andra människor?	32
3.2.1 Hur skiljer de sig åt?.....	33
3.2.2 Vart säger de samma sak fast med olika termer?	33
3.3 Säger de olika textförfattarna samma sak om läsningen av skönlitteratur främjar en ökad självförståelse?	34
3.3.1 Hur skiljer de sig åt?.....	34
3.3.2 Vart säger de samma sak fast med olika termer?	34
4. Diskussion	34
5. Metoddiskussion	39
6. Förslag på vidare forskning	39
7. Sammanfattning	40
Referenser	41

1. Inledning

Sverige beskrivs som att under 1900-talet har gått från att varit ett relativt homogent, kristet samhälle till att blivit ett sekulariserat, där den kristna religionen har minskat i betydelse för allt fler människor. Enskilda människors religiösa och livsåskådningar är allt mer variationsrika och föränderliga menar Malin Löfstedt, lektor i religionsdidaktik vid Uppsala universitet. Med samhällets utveckling har även religionsämnet fått ett förändrat syfte och innehåll. Löfstedt beskriver att sedan senare delen av 1900-talet har de så kallade livsfrågorna och icke-religiösa livsåskådningar fått en allt mer synlig plats i religionsämnet (Löfstedt 2011 s.52). När man tar del av Skolverkets skrivningar om religionskunskapsämnet i grund- som gymnasieskola så framstår ämnet som vara det som ger just möjligheten till ett fördjupande av viktiga frågor om livet. Skolverket skriver i det reviderade kommentarmaterialet till kursplanen för religionskunskap från 2017 under rubriken ”identitet och livsfrågor” att:

Innehållet i kunskapsområdet ”Identitet och livsfrågor” är med nödvändighet det minst preciserade. Poängen med kunskapsområdet är att det ska ge utrymme åt eleverna att reflektera över sin identitet och sina livsfrågor, och en heltäckande lista över relevanta livsfrågor låter sig knappast formuleras (Skolverket 2017.s 25).

Lite längre ner under rubriken ”livsfrågor i populärkultur och religioner” beskrivs rörligheten i ämnet:

I takt med att eleverna blir äldre utvecklas och förändras de frågor som ställs, och med stigande ålder kan eleverna också förväntas reflektera över livsfrågor som formulerats av andra människor (Skolverket 2017 s. 25).

Olika studier av barn och ungdomars existentiella funderingar visar att livsfrågorna inte är något som alla människor jämt går och funderar på. Det pekar snarare mot att människor i vissa perioder av livet har ett större behov av att ägna tid till att begrunda och samtala om livets frågor (Löfstedt 2011 s. 53). Med en ökad kognitiv förmåga ökar de existentiella funderingarna samtidigt som en själv och dennes omvärld förändras. Tonårstiden är just tiden i en människas liv när det mesta ställs på ända och den egna identiteten står i fokus. Dan McAdams som kommer vara en del av uppsatsens forskningsläge beskriver i sitt forskningsbidrag inte bara hur tonåren är en tid av existentiella funderingar och identitetsformering utan om det absoluta behovet för unga människor av att få möjlighet ge utlopp för sina tankar och känslor som just berör livets frågor och den egna identiteten. Studier visar inte bara att livsfrågorna är centrala i tonåringars tankevärld. Det är också en livsvärld där kompisar är det viktigaste. Vänner har till och med beskrivits i undersökningar av ungdomar, som vara livets mening (Löfstedt 2011 s. 58). Vänskapen representera samhörighet och omsorg och är värd att uppmärksamma menar Martha Nussbaum, professor i filosofi, filologi och komparativ litteraturvetenskap och dygd etiker, vars texter som kommer synas i uppsatsen.

En ytterligare central del av ämnet religionskunskap är kunskapsområdet etik. Moraliska frågor, etiska begrepp och föreställningar om det goda livet och hur det bör levas liksom varierande människosyner inom religioner och livsåskådningar är centralt i ämnet. I avsnittet etik och det goda livet beskriver Skolverket att undervisningen i etik kan bland mera bli:

[...] en del i en mer långsiktig och helhetssträvande reflektion över livet. Kursplanen exemplifierar med dygd etik. Det är en etik som bygger på uppfattningen att de valsituationer människor ställs inför är så komplicerade att enkla principer inte ger tillräcklig moralisk vägledning för våra handlingar. I stället för att söka svar på vilka handlingar som är rätta eller orätta i olika situationer lyfter dygdetiken fram hur vi bör vara som människor. Den betonar att varje människa har en förmåga att förverkliga det goda livet för sig själv och andra (Skolverket 2017 s. 26).

En viktig del i detta är enligt min uppfattning att se förbi stereotypa föreställningar och försöka upptäcka och förstå den enskilda människan. Skolverket för in detta under rubriken "Mångfald och levd religion" genom att understryka:

Det formuleras i syftet som vikten av att bli uppmärksam på hur människor inom olika religiösa traditioner lever med, och uttrycker, sin religion och tro på olika sätt (Skolverket 2017 s. 5).

När det kommer till gymnasieskolan och religionskunskapsämnet på en gymnasial nivå beskriver Skolverket i kommentarmaterialet till ämnesplanen för religionskunskap i gymnasieskolan dess plats som:

Ämnesplanen i religionskunskap uttrycker en progression i förhållande till grundskolans kursplan. I gymnasieskolans ämnesplan läggs till exempel en större betoning på samtida religioner och livsåskådningar och hur dessa tar sig uttryck i livsstilar och livshållningar. Denna betoning på samtiden är möjlig eftersom ett historiskt perspektiv i hög grad finns i grundskolans kursplan. Trots betoningen på nutid finns utrymme att belysa religionshistoriska aspekter. Innehållet som berör religion och vetenskap samt intersektionalitet och identitet är också det ett uttryck för en progression i relation till grundskolans religionskunskapsämne (Skolverket 2017 s. 2).

Det är alltså en progression från grundskolan där tex. begrepp som samtid, identitet, intersektionalitet har förts in och mångfald får en djupare och komplexare innebörd. Skolverket igen:

Begreppet mångfald syftar i första hand på ett religiöst och kulturellt pluralistiskt samhälle som det svenska, där företrädare och utövare av många religiösa och kulturella traditioner lever sida vid sida. Mångfald kan även handla om livsstilar och livshållningar och om människors olikheter. Det betyder att inte bara religiösa och kulturella uttryck rymts i begreppet. Människor kan höra hemma i många varierande kontexter och skapa levnads- och uttrycksformer som kan se ut på många olika sätt. Här finns också utrymme för att tolka begreppet privatreligiositet ur ett mångfaldsperspektiv (Skolverket 2017 s. 3).

Sammantaget har jag valt att tolka ovan citat som att undervisningen kan inte bara handla om religion som teoretiska och statiska helheter och gestaltas i formen av homogena grupper av människor. Den enskilda människans perspektiv och erfarenhet inom olika kontexter måste lyftas fram och ges chansen att få berätta och förklara hur dess unika erfarenheter ser ut. Ur dem ovan fram lyfta citaten av Skolverket väljer jag att sammanfattat beskriva religionskunskapsämnets syfte som att undervisningen i religionskunskap ska bland mera inspirera till att eleverna reflektera kring olika livsfrågor, sin identitet och skiftande etiska förhållningssätt. Målet skulle kunna beskrivas som att skapa förutsättningar för elever att utveckla en personlig livshållning likaså en utökad förståelse för andra människors sätt att tänka och leva. En del av detta är att förstå sambandet mellan sina egna och andra människors idéer och värderingar likaså att dessa hänger samman med en omgivande kontext. Det handlar helt enkelt om

att utveckla en beredskap att handla ansvarsfullt i förhållande till sig själv och sin omgivning.

På den gymnasiala nivån som är aktuell för uppsatsen kommer detta till ett konkret uttryck med religionskunskapsämnets övergripande syftesformuleringar. Det är dessa som kommer att bli uppsatsens bollplank på grund av att grundskolans kunskapsbyggande utbildning konkretiseras. Det är också likt köttet på ben som ger den mer reella karaktären. Skolverkets formulerar i Gy11:

Undervisningen ska ta sin utgångspunkt i en samhällssyn som präglas av öppenhet i fråga om livsstilar, livshållningar och människors olikheter samt ge eleverna möjlighet att utveckla en beredskap att förstå och leva i ett samhälle präglad av mångfald (Skolverket 2011 s. 137)

Elever ska ges möjlighet att reflektera över och analysera människors värderingar och trosföreställningar och därigenom utveckla respekt och förståelse för olika sätt att tänka och leva (Skolverket 2011 s. 137).

Som levd praktik representeras det redan i gymnasieskolans värdegrund och uppgifter, där den beskrivs ha den grundläggande uppgiften att främja förståelse för andra människor och detta genom att utveckla ungdomars förmåga till inlevelse skriver Skolverket (Skolverket 2011s. 5). I sin vardag ska den svenska skolan arbeta med aktiva insatser för att motverka främlingsfientlighet och intolerans med kunskap i allmänhet och som jag väljer att se det, med religionskunskapsämnets strävan mot en samhällssyn av öppenhet i synnerhet (Lgy11 s. 5, 137).

Frågan blir nu hur man avtäckar och främjar detta i en kurs med redan ett stort kunskapsinnehåll och som är på endast 50 poäng vilket innebär begränsat med tid. Hur hinner man med allt detta? Det är här som uppsatsen vill undersöka om skönlitteraturen skulle kunna vara en möjlig väg att gå. Om man tar exemplet livsfrågor som ovan nämnts och förstår dem som forskning i uppsatsen gör, som möjliga att koppla ihop med både en persons livsåskådning, identitet och dagliga liv. Det är också ett förslag som breddar utbudet av vart material och variationen i mötet med och en utgångspunkt för reflektion av livsfrågor. Det skulle kunna betyda i tur även att elever själva i första hand inte behöver relatera till det egna jaget och egna erfarenheter, då det kan bli både jobbigt och för personligt i en undervisningssituation. Genom skönlitteraturen kan elever istället få ta del av och ges möjlighet att analysera och diskutera exempel som relationer, levnads- och förhållningssätt uttryckta i skönlitteraturen. Skönlitteraturen finns och kan kopplas till populärkulturen som i sin tur ungdomar generellt är stora mottagare för och konsumenter av. Här är skönlitteraturen bara en av många möjliga alternativ och det finns mycket forskning inom området att ta del av. Ett exempel är film, som är en källa som Tomas Axelson, docent i religionsvetenskap studerar utifrån perspektiv av fictionfilmens förmåga att ur existentiella aspekter beröra människor på djupet. Axelsons forskning kommer att vara en del av denna uppsatsens tidigare forsknings avsnitt. En annan är livsberättelser, som Gull Törnegrén dr. i teologi studerade i sin doktorsavhandling om hur narrativ förståelse och kritisk reflektion av livsberättelser kan för en utomstående resultera i ett förhållningssätt som möjliggör att den enskildes erfarenhet blir till en potentiell kunskapskälla. Även den kommer att återkomma i uppsatsen.

Åsa Wikforss, professor i teoretisk filosofi vid Stockholms Universitet framhöll i en paneldebatt anordnad av S:ta Katharinastiftelsen år 2016 att när man läser skönlitteratur

så får man ett inifrån perspektiv på andra människors liv. Det leder till, menade Wikforss att ens värld vidgas liksom förståelsen av världen och andra människor. Hon hänvisade till forskning som visar att människor som läser romaner har ökad empatisk förmåga. (Wikforss 2016). Åsa Wikforss är inte ensam om att framhålla att erfarenheter från det skönlitterära läsandet har ett värde för den enskilde så som samhället i stort. Och hon är inte ensam om att förfäktas litteraturens möjligheter. Professorn i religionspsykologi Owe Wickström skriver även han i sin bok *Sonjas Godbet* från 2006 att just läsning av litteratur leder till ökad människokunskap, medkänsla och inlevelseförmåga.

Så om man nu påverkas så till den grad av skönlitterär läsning att det leder till ett engagemang som ligger utanför en själv och om läsning rent av spillar över och övar sin läsare till ett mer reflekterat tänkande och handlande har jag för avsikt att undersöka med denna uppsats. Jag vill se om det finns teoretiska perspektiv på skönlitterärt läsande som ger gymnasieskolans religionskunskapsutbildning möjligheten att pröva nya vägar att träna förmågor som inlevelse och empati liksom bredda kunskap om jaget, världen och dess mångfasetterade invånare. För att kunna finna ut om det finns belägg för ovan beskrivna påståenden om skönlitterärt läsande har jag upprättat ett syfte vilket ska försöka besvaras genom tre undersökande frågor.

1.2 Syftet

Syftet med denna uppsats är att undersöka om tidigare forskning kan ge stöd för användning av skönlitteratur i religionskunskapsundervisning i den svenska gymnasieskolan.

1.3 Frågor

- Vad säger tidigare forskning om samband mellan skönlitterär läsning och en ökad inlevelse- och empatisk förmåga?
- Kan läsning av skönlitteratur bidra till en vidgad förståelse av världen och andra människor?
- Kan läsning av skönlitteratur främja en ökad självförståelse?

1.4 Metod

En kvalitativ innehållsanalys av Louise M. Rosenblatt, Judith A. Langer och Martha C. Nussbaums texter kommer att ligga till grund för att kunna besvara uppsatsens tre undersökande frågor. Jag har valt att använda mig av innehållsanalys för att fokusera på textinnehållets innebörders aspekter i de tre valda forskningsbidragen för att kunna besvara de tre bestämda frågeställningarna. Som metod har jag som författare till denna uppsats valt innehållsanalys. Valet grundar sig i Göran Bergström och Kristina Boréus *Metodbok, Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* som beskriver innehållsanalys som en lämplig metod för att finna mönster i större textmängder (Boréus och Bergström 2018 s. 51). Styrkan hos innehållsanalysen beskrivs vara möjligheten att skapa överblick över ett större material och i att kunna ge underlag för efterkommande jämförelse (Boréus och Bergström 2018 s. 84).

För att möjliggöra en tolkning av forskningsbidragens texter så måste de både förklaras och förstås. Jag har valt att göra en innehållsanalys som haft form, språk och innehåll i fokus. Textanalysen kommer att bestå av tolkning av texter där dem undersökande frågorna fokuserar intresset i textinnehållet. Dock har jag så långt som möjligt försökt förstå innebördsaspekterna utifrån textens helhet. Efter textanalysen kommer resultatens innebörd att tolkas komparativt, det vill säga deras betydelse och innebörd för forskningsfrågorna kommer att sammanföras eller ställas i kontrast till varandra. För att skapa mig en överblick över materialet har jag först läst hela texterna och markerat ut, för frågorna, intressanta passager. I detta första skede har intresset varit riktat mot om texterna överhuvudtaget kan besvara de tre uppställda forskningsfrågorna? Hur det skönlitterära läsandet framställs? Och/eller om det finns någon skillnad mellan texterna i hur de beskriver de olika företeelserna. Jag valde även att formulera stora och breda frågor för att få möjlighet att besvara frågorna utifrån en innebörd av textanalysen där så stor del som möjligt av textens sammanhang få komma med. Detta ska förhoppningsvis resultera i det som Bergström och Boréus beskriver som att texterna får tala (Boréus och Bergström 2018 s. 79) men även att innehållsanalysen blir så transparent som möjligt och resultaten välmotiverade.

Tillvägagångssättet och uppsatsens utformning består av att i en första omgång har författarnas texter analyserats och undersökts utifrån uppsatsens tre huvudfrågor. För varje enskilt analyserat forskningsbidrag finns det först en introducerande text som grundar den övergripande analys som gjorts och sätter den i ett sammanhang. Därefter har olika delar av textanalysen sorterats in under var och en av uppsatsens frågeställningar.

Efter den inledande textanalysen har en komparativ analys genomförts, vilken strukturerats utifrån följande tre frågor:

- Säger de olika textförfattarna samma sak?
- Hur skiljer de sig åt?
- Vart säger de samma sak fast med olika termer?

Under den komparativa frågan kommer författarnas samstämmighet i tankegång men språkliga skillnader att undersökas. I diskussionsavsnittet kommer den ämnesdidaktiska betydelsen av resultaten av min undersökning diskuteras genom att dessa resultat relateras till såväl tidigare forskning som till ämnesplanen i religionskunskap.

1.6 Urval och avgränsning

Jag har praktiserat snöbollsurval (Barjas m.fl. 2013 s. 138) som tillvägagångssätt när det gäller upptäckten av de valda och analyserade forskningsbidragen. I den första och övergripande materialinsamlingen var det dessa forskningsbidrag som ofta omnämndes och refererades till i sammanhang av skönlitteraturläsningens pedagogiska effekter. Slutligen har texterna valts och samlats tills jag uppnått en gräns uppskattad på den begränsade tidsram som en uppsats som denna har. En systematisk sökning av litteratur har alltså inte föregått denna uppsats. Det finns otroligt mycket forskning och litteratur som skulle bredda och fördjupa en studie som denna. Ett förslag som var en kandidat till är Aidan Chambers *Böcker inom och omkring oss*. Vidare finns det mycket intressant empiriska undersökningar av psykologisk- och kognitiv forskning som undersökt just sambandet mellan skönlitterär läsning och inlevelse likaså olika former av empati. Det väsentliga är dock att alla i denna uppsats medtagna forskningsbidrag, vill jag mena är

relevanta för en komplexare förståelse av litteraturläsning satt i ett sammanhang av religionskunskapsundervisning.

1.7 Material

De tre forskningsbidragen har valts därför att både Rosenblatt och Langer har vid skrivandet varit undervisande lärare och format sina forskningsbidrag för att kunna appliceras i ett utbildningssammanhang. Det gör att deras texter är bestående både av teori som relevant forskning som riktar sig just mot unga människor. Nussbaum har valts att inkluderas på grund av hennes konkreta etiska och praktiskt lagda fokus av frågor kring hur människor bör leva. Likaså är de delar av Gy11 och religionskunskapsämnet syftes formuleringar som denna uppsats tar spjörn emot är av naturen företeelser som har en konkret inverkan på den levda verkligheten.

Louise M. Rosenblatt var en professor vid New York University där hon under många år undervisade och forskade i litteraturvetenskap. Boken som ligger till grund för analysen i uppsatsen är *Litteraturläsning- Som utforskning och upptäcktsresa* som kommit ut i fem upplagor mellan åren 1938 och 1995. Den har vid ett tillfälle blivit utsedd till århundradets viktigaste pedagogiska verk i USA. Den har i åttiofyra år inspirerat det humanistiska fältet bestående av studiet i litteratur, konst, kultur och språk men även fått för demokratiska och utbildnings-vetenskapliga studier, betydelse skriver Gun Malmgren (Rosenblatt 2012 s. 5, 6).

Judith A. Langer är professor vid State University off New York och har främst ägnat sin forskning åt hur barn och ungdomar utvecklar sin litteracitet och vad det betyder för deras lärande skriver Anna Sörmark som översatt Langers verk *Litterära föreställningsvärldar- Litteraturundervisning och litterär förståelse*. Bägge dessa författares texter har alltså gemensamt en uttalad intention med sin forskning att vetenskapligt som retoriskt befästa och framhäva den skönlitterära läsningens förtjänster.

Utöver de två ovan presenterade författarna och deras texter har jag alltså valt att ta med Martha C. Nussbaum som är professor i filosofi, filologi och komparativ litteraturvetenskap vid Brown University. I den valda boken Martha C. Nussbaum- *Känslans skärpa, tankens inlevelse, Essäer om etik och politik* (2000) står hon för en ny aristotelisk grundsyn, enligt Zagorka Zivkovic som är den som stått för urval, inledning och översättning.

1.8 Tidigare forskning

Forskning om litteraturläsning i allmänhet och skönlitteratur i synnerhet finns det gott om framförallt litteratur- och språkvetenskap. Men sammansättningen som min studie gör av skönlitterärt läsande som undersöks utifrån religionskunskapsämnet och gymnasieskolans lärandemål liksom dess ämnesdidaktiska relevans i undervisning för åldersgruppen ungdomar gör att det blir tunnare med tidigare forskning som direkt kan relateras. Nedan följer en presentation och strukturering av gjord forskning som i följd först beaktar ungdomar ur ett psykosocialt utvecklingsperspektiv och tonåren med dess existentiella funderingar. Efter fortsätter studier gjorda om populärkulturella meningserbudanden, personliga narrativ och hur litteratur och verklighet kan analogiskt påverka varandra. De två sist presenterade forskningsbidragen har studerat respondenters olika sorters lässtilar och förhållningssätt i mötet med skönlitteratur. I

anslutning till den presenterade forskningen kommer jag att klargöra på vilket sätt den har använts i min egna uppsats.

1.8.1 Ungdomar och livsfrågor i ett psykosocialt perspektiv

Professor Dan P. McAdams i narrativ psykologi vid Northwestern University US bedriver forskning kring utvecklande av psykologiska biografier så kallade livsberättelser som modell för människors identitet byggande (Northwestern University). McAdams centrala tes i boken *The stories we live by: Personal myths and the making of the self* är den att vår identitet kan betraktas som en livsberättelse. McAdams väljer att använda begreppet personlig myt som beskrivande term. Myten är inte en berättelse som vi hittar oss själva i, utan är en som vi skapar om oss själva. McAdams beskriver den personliga myten:

A personal myth is an act of imagination that is a patterned intergration of our remembered past, perceived present, and anticipated future (McAdams 1993 s. 12).

McAdams delar grovt in livet i tre lager, pre-mytisk, mytisk och post-mytisk för att schematiskt tydliggöra sitt begrepp om den konstruerade, mytiska identiteten. Översiktligt sett skulle de tre lagerna av en människas psykologiska livscykel kunna sorteras som att den pre-mytiska sträcker sig ifrån spädbarnsålder till adolescensens slut ca 25 år. Under denna för-identitets period samlas och lagras mycket av det råmaterial som kommer att ligga till grund för de berättelser/narrativ om oss själva som vi senare kommer att skapa. Genom det som McAdams kalla symbolisk lek är barn på ett säreget och excentriskt sätt. De laborerar med olika bilder och symboler (McAdams 1993 s. 59). Dessa bilder är en syntes av känslor, kunskap och förnimmelse som monteras och sedan blir individuella imagos (McAdams 1993 s. 65). Dessa imagos som sedan kommer att ligga till grund för de teman vi senare utvecklar i vår identitetsberättelse då i form av känslomässiga representationer av signifikanta andra (McAdams 1993 s. 37, 277). Konstruktionerna kan förstås som motiverande mönster som unga handlar enligt (McAdams 1993 s. 74).

Det mytiska lagret börjar i tonåren i samband med att ett formellt tänkande utvecklas och vårt jag kan sättas i ett historiskt perspektiv. Bilderna ifrån barnåren tar formen av olika teman (McAdams 1993 s. 281). Med ett abstrakt tänkande kommer en kreativ fantasi att iscensätta fantasin om en själv att re-presenteras genom olika imagos och att forma känslan av ett unikt jag. Denna tid och process i en ungdoms identitet skapande beskriver McAdams som ett psykosocialt moratorium. Unga människors aktörskap utvecklas och hänger samman med denna identitetsformativa period. Dessa roller är prototyper för våra kommande övertygelser och värderingar (McAdams 1993 s. 81).

Så genom att selektivt rekonstruera vårt förgångna skapar vi ett helt och meningsfullt jag som är inbäddat i en koherent och sammanhållen livsberättelse. Unga människor som befinner sig i ett moratorium utforskar aktivt nya alternativ i livet. De testar att inta nya roller och relationer. De gör sig av med gamla uppfattningar om vem dem är genom att skapa nya inramningar för att förstå sig själva och omvärlden.

Just skoltiden erbjuder den bästa miljön som samhället har att finna för att hysa psykosocialt moratorium menar McAdams (McAdams 1993 s. 93). Utforskande i

moratoriet leder till det engagemang som den unge bär med sig till vuxen ålder. På grund av att ha utforskat alternativa övertygelser och värden får den unga människan en klarare känsla för en koherent personlig ideologi, med genomtänkta och personliga ställningstaganden inom religiösa, etiska och politiska åsikter. Hen blir helt enkelt redo för att ta sin plats i världen, att sköta ett jobb, att ingå långvariga relationer och åtaganden av vänskap och kärlek (McAdams 1993 s. 94). Identitet är ett samarbete mellan en person och den sociala världen. Bägge två är ansvariga för livsberättelsen.

Dan McAdams stora forskningsbidrag har medtagits framförallt för att ge en bred bild av hur delikat gymnasietiden är i en människas psykosociala utveckling. Som i ett tillstånd av limbo vars resultat är likt en vattendelare mellan barn och vuxen värld lyfter McAdams fram nödvändigheten av psykosocialt moratorium för ungdomar. Med McAdams forskning breddas inte bara förståelsen av det psykosociala behovet gymnasieungdomar har utan även att skönlitteraturen kan ha en viktig funktion att fylla som positivt korrelerar med just denna tid i livet.

Malin Löfstedt, lektor i religionsdidaktik och etik vid Uppsala universitet skriver i kapitlet *Livsfrågor på gott och ont* i antologin *Religionsdidaktik- Mångfald, livsfrågor och etik i skolan* om livsfrågornas plats i religionskunskapsämnet. Religionsämnet i skolan ska utöver kunskap om världsreligionerna ge möjlighet till elever att fördjupa sig i frågor som berör vad som är viktigt i livet och det som berör själva existensen s.k. livsfrågor. I preciseringen av vad en livsfråga är, citerar Löfstedt pedagogikforskaren Sven Hartman vilken gör följande definition i sin bok *Barns tankar om livet*:

En livsfråga gäller de grundläggande villkoren för mänskligt liv och för tillvaron i samhället. När man möter en livsfråga hos en person är den ett uttryck för ett behov av att bearbeta och formulera upplevelser av omgivningen och av den egna personligheten i förhållande till den och tillvaron i stort (Löfstedt 2011 s. 52).

Livsfrågor är kontextuella då livet skiljer sig åt för människor beroende på vart i världen man bor. Vad som beskrivs vara det centrala i livet skiljer sig förmodligen åt samtidigt är det mycket forskning som talar för att livsfrågor är av allmänmänsklig karaktär (Löfstedt 2011 s. 53). Livsfrågor är därmed på samma gång kontextuella och allmängiltiga. Att människor reflekterat kring dem är allmänmänskligt. Vilka frågor man berör, när och hur är mer kontextuellt och individberoende. Utvecklingspsykologisk forskning visar att barns existentiella tankar tilltar i vissa åldrar och hänger samman med en ökad kognitiv förmåga vilket innebär synen på omvärlden förändras. Under tonårstiden ställs det mesta på ända och fokus riktas mot den egna identiteten. Löfstedt skriver att livsfrågor sitter samman med livsåskådningar (Löfstedt 2011 s. 54). Tänkbara svar liksom reflektioner kring livsfrågor sammantaget utgör en människas livsåskådning. En livsåskådning brukar förstås som bestående av delarna världsbild, centralt värderingssystem och grundhållning.

Nyare undersökningar har visat att människor i Sverige idag inte har fullbordade livsåskådningar utan snarare något som beskrivits som buffélivsåskådningar. En livsåskådning ska därmed inte förstås som något färdigt system skriver Löfstedt utan är som en pågående process (Löfstedt 2011 s. 55). Man kan i alla fall utgå från att alla människor har någon form av livsåskådning som medvetet eller ej har varit resultat av reflektion och är i större eller mindre utsträckning central för tolkning av livet och tillvaron. Utöver de teologiska livsfrågorna som Varifrån kommer vi? Vad händer efter döden? Finns det någon Gud? Så finns det dem som enligt Löfstedt är vardagligare som

Vad tycker jag är viktigt i livet och varför? Hur vill jag att mitt liv ska vara? Hur vill jag vara mot andra människor och hur vill jag att de ska vara mot mig?

Ett centralt problem dock är det som Löfstedt beskriver som att termen livsfrågor i sig uppfattas leda till bestämda svar. Frågan som ställs är just om det är färdiga svar som är livsfrågornas främsta uppgift? Forskning antyder att unga människor inte anser svaren i sig som viktiga och inte heller alltid vad man kommer fram till utan snarare ligger tilldragelsen i att få prata, diskutera och beröra intressanta frågor med andra människor och vuxna (Löfstedt 2011 s. 57). Forskning enligt Löfstedt pekar på att livsfrågorna har en central plats i unga människors liv och deras värderingar och livshållning hänger nära samman med en slags handlingsberedskap, en vilja att omsätta sina värderingar till handling (Löfstedt 2011 s. 58).

Vidare lyfts så den kallade Nationella Utredningen NU 03 fram vilken är en stor utredning som Skolverket vid ett par tillfällen för att mäta måluppfyllelse i grundskolan och peka ut utvecklingsinsatser. Återigen visar den att unga vill diskutera och samtala om livet och existensen. Ungdomar pekar i synnerhet ut religionskunskapsämnet som ämnet där det saknas denna typ av samtal. Livsfrågor och etik pekas ut av NU-03 som inte utgöra så stor del av undervisningen som kursplanerna förespråkar (Löfstedt 2011 s. 59). Ett exempel är en pilotstudie av lärarstudenters uppfattning om deras egen religionsundervisning på grundskola och gymnasium som pekar mot att livsfrågor läggs i skugga bakom faktabaserad undervisning om världsreligionerna både i sin utbildning som ämneslärare som sin egen religionsundervisning.

Malin Löfstedts bidrag har jag valt att ta med utifrån dels hennes fokus på just gymnasier ungdomars psykosociala behov av att bearbeta och analysera upplevelser av omvärlden och den egna personligheten i förhållande till den och tillvaron i stort. Löfstedt lyfter en stor mängd studier som pekar på ungdomars självuttryckta lust till att samtala om livsfrågor och att just religionskunskapsämnet kan vara ett forum för det. Livsfrågorna hänger samman med livsåskådningar och skönlitteraturens förmåga till mångfasetterade beskrivningar och lärdomsrika exempel av människor och händelser kan vara både en katalysator för ett reflexivt tänkande och en som kan punktera fördomsfulla och konventionella trosföreställningar.

1.8.2 Populärkultur, individuella narrativ och ett förändrat förhållningssätt.

Tomas Axelson beskriver i tidskriftsartikeln *Religion, populärkultur och demokrati* om hur hans forskning under många år av filmpublik och film som resurs för livsreflektion cirkulerar kring hur idéer som gestaltas i populärkulturella berättelser på film blir utgångspunkt för moralisk reflektion och samhällskritik. (Axelson 2012 s. 1, 2). Forskningen som vid tillfället pågick baserades på drygt 300 unga vuxnas deltagande genom att bidra med reflektioner om deras favoritfilmer, livet och samhällsutveckling (Axelson 2012 s. 1). Axelson beskriver ett exempel från sin forskning där filmen Avatar blir en del av en kollektiv föreställning som sträcker sig utanför den rent privata upplevelsen. Axelson använder begreppet ”social kropp” (Axelson 2012 s. 2).

Populärkulturen har en förmåga att för allt fler människor generera berättelser som får en vidsträckt spridning och därmed medverkar till upplevelser av mening och struktur i tillvaron. Filmer kan bilda ett samtida filmlandskap av kollektiv betydelse likt ett

allmänt vetande med ett filmiskt universum av delade berättelser mellan sina tittare skriver Axelson (Axelson 2012 s. 3).

En av frågorna som Axelson ställt till respondenterna var om det fanns filmer som gestaltade konflikter som respondenten själv brottades med i sitt egna liv. Nästan hälften svarade ja (Axelson 2012 s. 6). Vidare pekade svar mot att funderingar sträcker sig utöver funderingar om det egna jaget och har en moralisk omsorg om världens- och människans framtid menar Axelson (Axelson 2012 s. 8).

Axelson framhåller att film bör förstås som: ”en kulturell resurs för den som söker existentiell vägledning som stimulerar personlig reflektion och ett fördjupat engagemang i specifika sätt att se på världen” (Axelson 2012 s. 8). Andra forskare menar att filmtittares känslomässiga engagemang i berättelser kan leda till mer inträngande meningsprocesser som underlättar:

för människor att förkroppsliga medborgerliga och allmänmänniska dygder i ett demokratiskt samhälle, såsom en önskan att hjälpa andra, omtanke och generositet. Film kan då ha potentialen att göra så mycket mer än att bara förmedla en känsla av tillfredsställelse utan kan även utgöra ett incitament för positiv social förändring (Axelson 2012 s. 8).

Jag har valt att se Tomas Axelsons forskning och hans val av att se film som en populärkulturell resurs av betydelse för min undersökning om skönlitteraturen. Axelsons forskning blir relevant och tillämpbar genom att erbjuda en komplexare bild av vad mötet mellan den fiktiva berättelsen och tittaren/läsaren kan generera. Utöver Axelsons slutsatser om ett möjligt engagemang som sträcker sig utöver det egna jaget i formen av moralisk omsorg om världen och andra människor kommer Axelsons funderingar om populärkulturella berättelser, om dessa kan alstra kollektiva föreställningar och om dessa i sin tur har en utsträckning i den sociala verkligheten att beaktas. Det kommer att stöpas och blötas komparativt med analysresultaten i diskussionsdelen.

Gull Törnegrén avslutade 2013 en avhandling hon namngav *Utmaningen från andra berättelser, En studie om moraliskt omdöme, utvidgat tänkande och kritiskt reflekterande berättelser i dialogbaserad feministisk etik*. Jag har tagit vara på Gulls resultat av en etik med narrativ förståelse, klargörandet av vilken kunskap som är möjlig extrahera genom dialog baserad kritisk reflektion av livsberättelser för en utomstående och förslagen av utvecklingen av ett förhållningssätt som synliggör och möjliggör den enskildes erfarenhet som en potentiell kunskapskälla. Törnegréns resultat kommer ur och genom en metod av filosofisk reflektion och hermeneutisk tolkning analyserat empirin som bestod av tre livsberättelser av kvinnor från den Israelisk-palestinska kontexten. Övergripande resultat är att berättelser med marginaliserad erfarenhet har potentialen att möjliggöra stereoskopiskt seende som klargör en spänning mellan en kulturell- och ideologiska språkligt konstruerad diskurs och en enskildes levda och säregna erfarenhet. (Törnegrén 2013 s. 282–287).

Den del av Törnegréns forskningserfarenheter som jag väljer att uppmärksamma är hur hon besvarar frågan om vad som krävs för att en kommunikativ interaktion mellan två samtalspartners som är olika socialt och/eller kulturellt situerade ska bli framgångsrik. Förslaget är att det görs med narrativ-hermeneutisk kompetens. Denna kompetens fylls med innehållet av de olika aspekter av människans kognitiva förmågor. Dessa är moralisk föreställnings-förmåga, förmåga att tolka andra människors tal genom

argument och berättelser, förmågan att få syn på jaget och dess handlande utifrån vad andra säger och därmed hur det ter sig för andra och att etablera alternativa beskrivningar av en situation och förståelse av ett fenomenets komplexa karaktär.

Det kan beskrivas handla om att engagera oss i vår samtalspartners perspektiv. Det handlar också om att intressera sig för och respektera den andres vemhet (Tönergren 2013 s. 284). Det är en förmåga att veta hur man lyssnar till vad den andre säger och desto mer när det kommer till att föreställa sig ett samtal med den andre som dialogpartner. Törnegrén kallar detta moralisk föreställningsförmåga av narrativ karaktär (Törnegrén 2013 s. 280, 281). Om vi tänker oss en föreställd samtalspartner så är det en dialogisk relation av asymmetrisk karaktär. Det viktigaste som samtalspartner är att inta en moralisk ödmjuk hållning inför den andre dialogpartnerns erfarenheter och perspektiv.

Detta innebär att inför sig själv och den andre tillstå att den andres erfarenheter består av någonting nytt och främmande om det sätts i förhållande till ens egna erfarenheter. Att just detta går att förstå liksom tar form för dig är på grund av den andres sätt att förklara. Det innefattar även en hermeneutisk ansträngning för att just lyckas tillgodo göras sig det, det som tidigare låg bortom den egna förståelsen och erfarenheten. Det handlar om viljan att vilja förstå genom att ställa sig frågande och undrande. Det handlar om att ställa riktiga frågor som är en viktig kommunikativ handling då det speglar ett intresse för vad den andre säger och ett erkännande av att du, den frågande behöver och vill lära sig från den andres perspektiv då du faktiskt inte vet hur saken upplevs ur den andres synvinkel (Törnegrén 2013 s. 281).

För att kunna göra och ta det som beskrivs av Törnegrén som moraliska beslut krävs det ett utvidgat tänkande som inkluderar och lägger grunden till ett gott omdöme. Denna narrativ-hermeneutiska kompetens växer fram ut förståelsen av att "Vi måste komma till medvetande om att situationen inte är given av fakta, utan utgör en av flera möjliga narrativa tolkningar av dessa fakta" (Törnegrén 2013 s. 283). Detta leder till att fakta kan få annorlunda innebörder och mening utifrån en annan förståelsehorisont. Att medvetande göra både sin egna och andras förståelse av en situation är att synliggöra att ett berättarperspektiv har en specifik tillhörighetsidentitet och även en unik värdehorisont. Nyttan av att kunna lägga dessa varierande innebörder bredvid varandra är att det skulle öppna för att mer av det som upplevs som det enda möjliga blir inte lika självklart längre (Törnegrén 2013 s. 283). Men just för att sådana moraliska omdömen ska bli praktik krävs övning i moralisk föreställningsförmåga.

Jag har också valt att lyfta ut och ta till vara på det som i avhandlingen kallas kreativa diskursiva interventioner (Törnegrén 2013 s. 276,277) vilka beskrivs av Törnegrén som spänningar mellan de dominerande kulturella berättelserna och människors vardagliga erfarenheter. Som individuella narrativa perspektiv som den enskildes berättelser erbjuder dess lyssnare eller i uppsatsens fall, läsare, att uppmärksammas just för dess uppmärksamhet mot individuella erfarenheter och möjlighet till skiftat seende. I sin epilög skriver även Törnegrén vad arbetet med avhandlingen har kommit att innebära för henne som människa och forskare. Det har jag även av skäl för den avslutande diskussionen och som faktisk empiri valt att lyfta fram och citera. I mina ögon betraktat som en utvidgad erfarenhetsbaserad förståelse.

Under arbetets gång har jag erfarit hur min hermeneutiska förmåga vuxit, så att allt fler meningslager har trätt fram ur den berättelse som jag befunnit mig i dialog med. Medan det

från början var jag som ställde frågor till berättelsen, började denna efterhand alltmer tala till mig, och ställa sina frågor och krav på vidare engagemang (Törnegren 2013 s. 286).

Gull Törnegrens avhandling och utvecklande av en narrativ-hermeneutiska kompetens ger ytterligare perspektiv och alternativ till vad och hur användning av skönlitteratur i undervisningen kan uppfylla uppsatsens uppmärksammade allmänpedagogiska och ämnesdidaktiska mål. Skönlitterära som fiktiva personer och situationer är utmärkta övningsmodeller och perspektiv för undervisningen och enskilda elever att reflektera runt.

Efter ett symposium i Borås 2008 sammanställdes forskningsbidragen i antologin *Litteratur som livskunskap- tvärvetenskapligt perspektiv på personlighetsutvecklande läsning* vilken försöker lyfta fram det intellektuella, emotionella och funktionella samspelet mellan litteraturen och läsaren liksom litteraturens möjlighet att stimulera tankar och känslor hos sin läsare. I antologin medverkar Anders Pettersson med texten *Analogitänkande som centralt utbyte av litteratur*. Han forskning handlar om hur litteraturläsare konkret samman kopplar det lästa i den litterära texten med sin egna upplevda verklighet. Denna mekanism kalla Pettersson analogitänkande. Med hjälp av insamlade läsaes uttalanden under kontrollerade förhållanden vid empiriinsamling har Pettersson kommit till uppfattning av att läsandet av en text kräver av oss att vi hela tiden måste sätta innehållet i samband med verkligheten, sådan vi uppfattar den. Vi måste fråga oss om det som står beskrivit är saker som kan förekomma i verkligheten. På det sättet aktualiseras hela tiden verkliga förhållanden och verkliga attityder för läsaren medan hen läser (Pettersson 2009 s. 27–30).

Pettersson använder även sin modell för analogisktänkande när han försöker förstå och förklara läsaes emotionella engagemang i samband med läsningen. Enligt modellen framträder och öppnas möjliga verkligheter liksom attityder till verkligheten. Dessa är både av kognitiv som affektiv art. Identifikation som vanligtvis betraktas som nyckelfenomenet skriver Pettersson för känsloupplevelser sker genom den analogi som texten upprättar mellan den fiktiva gestalten och läsaren. Läsaren identifierar sig själv med den fiktiva gestalten och bearbetar sedan den jämförelsen eller det förhållandet. Dessa reflektioner kommer sedan leda till att något i verkligheten ställs i ett nytt ljus. Genom tex den fiktiva gestaltens attityder till en situation i texten kan dessa sättas i relation till möjliga situationer i verkligheten och möjliga attityder till verkliga förhållanden (Pettersson 2009 s. 28).

Det analogitänkande som Anders Pettersson beskriver som ett förklaringsförsök av sina forskningsresultat korrelerar med de tre analyserade forskningsbidragen på så sätt att ett skönlitterärt läsande kan beskrivas vara handlingsförberedande. Petterssons forskning ger alltså en ökad giltighet genom att resultat presenteras från två av varandra oberoende forskningsstudier och en ökad förståelse av företeelsen genom att samma ting beskrivs med ett varierat ordval.

1.8.3 Olika lässtilar och förhållningssätt till litteratur.

På Skolverket hemsida sammanställs och publiceras kunskap om resultat av forskning inom olika utbildningsområden. Detta är ett samarbete med universitet och högskolor där forskningen bedrivs (www.skolverket.se). En av dessa avhandlingar är *Läsa, förstå, analysera. En komparativ studie om svenska och franska gymnasielevs litteraturreception av en narrativ text* vars resultat publicerade den 20 mars, 2019 av Christoffer Dahl. Marita

Johanssons vid Linköpings universitet beskriver hur syftet med studien var att uppmärksamma hur litteraturundervisning på olika sätt påverkar elevers sätt att förhålla sig till specifika skönlitterära texter och vilka konsekvenser litteraturundervisning kan få för elevers litterära tolkningar, förståelse och begreppshantering i större innebörd. Studien bygger på ett empiriskt material som bestod av dels 223 texter skrivna av gymnasieelever i Frankrike och Sverige och även enkäter som riktade in sig mot elevernas läsbakgrund och läsvanor. Eleverna skulle analysera novellen "Bansheen" av Joyce Carol Oates och samlades in mellan 2011 och 2014 vid åtta olika gymnasieskolor på fem olika orter i Sverige och Frankrike. Resultatet visar att den svenska litteraturundervisningen präglas av individualism. Eleverna har ett personligt förhållningssätt till den lästa texten oavsett om innehållet, stilistiska aspekter eller genren ska analyseras.

Johansson skriver att resultatet kan förstås som att de svenska elevtexterna omfattar en viss grad av autonomi och att genom sin undervisning får elever lära sig att ta ställning liksom formulera sina åsikter om litterära texter. Samtidigt menar Johansson att ett för autonomt förhållningssätt kan bli problematiskt om elevernas tolkningar inte har sin grund i den lästa texten. Ett exempel som lyft fram som uttryck för detta är att det förekommer gissningar i en högre grad i de svenska elevernas analyser istället för bokstavliga läsningar. Denna frihet som de svenska eleverna danar till de litterära texterna får till följd att egna erfarenheter och känslomässiga upplevelser leder eleverna till att associera sig bort från texterna.

I motsatts till de svenska eleverna beskrivs de franska eleverna besitta ett tydligt analytiskt förhållningssätt. Dessa jobbar efter tydligt uppsatta regler och inget utrymme ges för egna reflektioner. Med en användning av litteraturvetenskapliga begrepp liksom regelstyrning visar de franska eleverna mer distans till texten vilket dock enligt Johansson inte innebär ett avlägsnande utan ett mer neutralt och analytiskt förhållningssätt. De didaktiska implikationer som Johansson lyfter är att den franska litteraturundervisningen bidrar inte nödvändigtvis till en ökad litterär förståelse även om olika litterära perspektiv används. Däremot finns det en tendens till att denna läsning bli instrumentell och oreflekterad. De svenska eleverna bedriver inte närläsning utan den personliga analysen står i centrum. Sammantaget skriver Johansson hamnar bägge grupperna i en naiv och ytlig läsning. En betydelsefull fråga att ställa skriver Dahl mot denna bakgrund är att diskutera syftet med litteraturläsning i skolan. Dahl menar att den personliga och upplevelseinriktade läsningen brukar förknippas med den läsning som sker utanför skoltiden och vilken är av viktig drivkraft för elever. Dock måste litteraturläsningen också förse sina läsare med nödvändiga analytiska redskap så att de kan läsa och förstå olika sorters litterära texter.

Marita Johanssons forskning har medtagits för att Johanssons och Dahls resultat och avslutande reflektioner är didaktiskt intressanta och genljuder med en bred empirisk grund tre beståndsdelar av det skönlitterära läsandet som även de tre analyserade forskningsbidragen gemensamt berör. Det handlar om att hur man läser har betydelse. Vad är syftet med läsningen och att personliga känslor kan ställa sig i vägen för en komplexare förståelse av texter.

Skans Kersti Nilsson vid inst. Biblioteks- och informationsvetenskap Bibliotekshögskolan i Borås gjorde 2009–2010 en pilotstudie vid namn *Hur reagerar unga vuxna på emotionellt laddad fiktion? - En empirisk studie av unga vuxnas läsning av Inger Edelfeldts novell "Kaninernas himmel*. Syftet beskriv som att identifiera och analysera reaktioner på litterära texter utifrån grundad teori. Respondenterna läste två olika noveller som de ombads

dessutom att läsa helst flera gånger för att sedan sätta sig ner och skriva så uttömmande som möjligt om sina känslor, tankar, associationer och reflektioner som väckts under läsningen (Nilsson 2010 s. 3). Åldersintervallet på målgruppen var mellan 19–29 år, 15 kvinnor och 4 män och gruppen var studenter i grundutbildning vid Uppsala universitet (Nilsson 2010 s. 3). Nilssons resultat pekar mot att det finns olika sorters lästekniker. Jag har valt att se till den grupp och kategori som har ett s.k. emotionellt förhållningssätt vilket beskrivs som både känslomässigt och kroppsligt kännande och stimulerar anknytning till egna livserfarenheter. Nilsson beskriver hur denna gruppen visar på en vilja och förmåga på att plocka fram och iakttä just en etisk dimension i berättelsen (Nilsson 2010 s. 12).

I de forskningsbidrag som jag komparativt analyserat i uppsatsens resultat del finner en samstämma av att skönlitteratur är som ett kvardröjande. Det tränar läsaren benägenheten att stanna upp, ta sig tid och lyssna till någon annans berättelse. Detta leder i sin tur till utvecklandet av en större kontextuell känslighet. Det emotionella förhållningssättet som Skans Kersti Nilsson valt att namnge kategorin av vissa respondenter vilka i läsningen använder både ett känslomässigt och kroppsligt kännande liksom anknyter egna livserfarenheter är i jämförelse lik det som både Rosenblatt, Langer och Nussbaum beskrivit som en reflexiv rörelse där läsaren både får vishet om andra och får syn på sig själv och att denna kunskap förkroppsligas.

2. Analys

2.1 Louise Rosenblatt

Rosenblatt är en av de två teoretikerna som jag ovan beskrivit som framhåller det litterära läsandet och dess praktik. För Louise Rosenblatt är det överordnade målet för all undervisning och utbildning en kamp för de demokratiska värdena i samhället. Genom att öka människors förmåga till personligt meningsfulla och självkritiska litterära upplevelser kommer det resultera i att bygget av ett fullt demokratiskt samhälle förverkligas (Rosenblatt 2012 s. 6, 27). Jag kommer att inleda med en kort introduktionsanalys av Rosenblatts teoretiska begreppsvärld som kommer tjäna som en förförståelse för att sedan sortera textens olika delar under de olika rubrikerna av frågor.

Den transaktionella modellen betonar både läsaren och textens dialektiska roll. En transaktion uppstår mellan dessa två parter som i ömsesidigt inflytande mellan textens och läsarens världar skapar olika meningar. Det som händer vid läsning är kort och gott att läsaren kopplar ihop tidigare språk- och livserfarenheter med tecknen på sidan med visa ord, vilket är dennes unika minnen, behov, förväntningar och föreställningar. Rosenblatts Galjonsbegrepp är just transaktion. Det är viktigt att förstå att både en läsare och en text har ett socialt ursprung liksom sociala verkningar. De tillhör båda skilda sociala system och grupper och liksom läsaren är det litterära verket och språket sociala produkter. Meningen inträffar i mötet och händelseförloppet. Denna mening, den finns inte uttömmande ”i” texten eller ”i” läsaren. Engelskans transaction betyder bland annat ”händelse” (Rosenblatt 2002 s. 10,35,38).

Rosenblatt är noga med att understryka och återkommer vid flera tillfällen till att litteratur inte verkar direkt och plötsligt. Dess inflytande kommer genom en kumulativ effekt av en lång rad av litterära upplevelser. Dessa löper även parallellt och samspelar med andra faktorer som även de påverkar läsaren. För att åstadkomma ett värde med litteraturläsning måste en läsare från början tuktas. Det krävs vägledning och övning i

att förbättra sin teknik att läsa verk med känslighet för diktion, tonfall, struktur, bild, symbol och narrativ rörelse. Det är en fråga om både precision och inlevelse som genom att lära sig att reagera på ett förfinat sätt.

När en läsare projicera sina känslor och sin egen situation på verket skapas något som är främmande. Detta kan förslagsvis diskuteras om man läser litteratur i grupp. Genom att jämföra sina reaktioner med andras reaktioner kan den enskilde kritiskt granska sina egna antaganden. I ett utbyte av idéer kan enskilda verk ge upphov till inställningar och omdömen som skiljer sig åt mellan människor. Vissa av dessa tolkningar kommer vara mer försvarbara än andra sett utifrån textens helhet. Detta leder alltså till ett dubbelt medvetande. Vad vi vill uppnå skriver Rosenblatt är en enighet om vilka tolkningar som giltiga och vilka som ignorerar väsentliga element i verket. Vilka reaktioner som är överdrivna och som ska förkastas kan bestämmas utifrån gemensamt uppställda kriterier. Här beskriver Rosenblatt det som att den litterära texten dämpas om och när läsaren tar med sig till mötet med texten ett bagage av färdiga och tydliga utkristalliserade idéer och reaktionsmönster (Rosenblatt 2002 s. 150).

När dessa reaktioner utlöses står de i vägen för tolkningen. Ämnen och fenomen som mitt land, hem, barndom, moder, födelse och död innehåller hela konstellationer av fasta attityder och automatiserade känsloreflexer. Rosenblatt menar att det handlar om olika former av konventionalism. Känslor som är kopplade till vissa ämnen är av stereotyp beskaffenhet. Dessa förutfattade meningar och konventionella känslor tränger in i tolkningen och förhindrar eller skapar svårigheter. De är dogmatiska och banala och gör att vissa texters individuella kvaliteter går förlorade (Rosenblatt 2002 s. 83–91). Just därför är uppmärksamheten på transaktionen mellan läsare och text så viktig att lyfta fram. Med en medvetenhet om den dynamiska naturen hos transaktionen kan viss kritisk medvetenhet upprättas om de styrkor och svagheter i de emotionella och intellektuella förutsättningar med vilka läsaren möter litteraturen. Eftersom läsaren kommer att tolka litteraturen utifrån sitt förråd av tidigare erfarenheter är det tänkbart som nödvändigt att denne börjar tolka sina gamla känslor för saker och ting i mötet med den nya litterära upplevelsen och som konsekvens av det nya sättet att känna och tänka som konstverket erbjuder (Rosenblatt 2012 s. 159).

Frammanandet av ett konstverk i och med transaktionen får en verkan som inte bara påminner läsaren om element från dennes tidigare insikter och känslor. Det placerar även in dessa i nya mönster och nya sammanhang. Det ger ny resonans åt dem liksom kommer att ligga till grund för nya insikter och en vidgad förståelse. De kompletterar liksom korrigerar läsarens egna och nödvändigtvis begränsade personliga erfarenheter. Invanda reaktioner, intressen och begär kan därmed uppmärksammas och synliggöras och slutligen tilldelas ökad vikt (Rosenblatt 2002 s. 91–93). Både livserfarenhet och litterär upplevelse blir konstituerande för ett reflektivt tänkande. Genom uppmuntran och engagemang kan en vana utvecklas som resulterar i en beredskap för att reflektera över egna attityder till människor och situationer innan denne faller omdömen eller bestämmer sig för hur denne ska handla skriver Rosenblatt (Rosenblatt 2012 s. 93).

Läsning är en konstruktiv liksom selektiv process (Rosenblatt 2012 s. 37). Både kognitiva och affektiva element finns närvarande i läsning liksom skiftande grader av uppmärksamhet. Rosenblatt beskriver av den mening som uppstår i mötet mellan läsaren och texten är likt en händelse i en läsares liv. Dess värde ligger alltså i att läsaren som kommer till det litterära verket från en särskild värld och ska sedan även återvända dit med ett sitt liv en rikare på händelser (Rosenblatt 2012 s. 13,31). Just förmågan att

kunna sympatisera eller identifiera sig med andras erfarenheter är en högt skattad mänsklig egenskap. Likaså att inse värdet av att vänta med att fälla en ofta förhastad bedömning, tills man har införskaffat sig djupare information (Roseblatt 2012 s. 32). Begrepp som ”läsare”, ”student” och ”litterärt verk” är även fiktiva termer. Det finns inget som heter ett allmänt litterärt verk eller en allmän läsare. Det finns bara potentiellt möjliga miljoner enskilda litterära verk och likaså läsare skriver Rosenblatt. En roman förblir bara bläckfläckar på ett papper tills en läsare förvandlar dem till en rad av meningsfulla symboler. Rosenblatt skriver:

Det litterära verket existerar i det levande kretsloppet som upprättas mellan läsare och text: läsaren ingjuter intellektuell och emotionell mening i mönstret av verbala symboler, och dessa symboler kanaliserar hans tankar och känslor. Fram ur denna komplexa process träder en mer eller mindre organiserad upplevelse i fantasin. När läsaren hänvisar till en ”mening” så syftar han på en sådan upplevelse i relation till en text (Rosenblatt 2002 s. 35).

Avslutningsvis bör det understrykas att vi inte är helt annorlunda varandra. Vissa erfarenheter kan vara av samma sort men i oändliga versioner. För om alla författare och läsare skiljde sig totalt från varandra skriver Rosenblatt skulle kommunikation inte kunna uppstå.

Vad säger Rosenblattstext om samband mellan skönlitterär läsning och en ökad inlevelseförmåga och empatisk förmåga?

Louise M. Rosenblatts framhåller värdet av umgänget med enskilda andra genom litteraturen. Genom en dialektisk rörelse breddas och fördjupas läsarens erfarenhet och kunskap om den andre liksom om sig själv. Det är just det som möjliggör källan till mänsklig förståelse och känslighet inför mänskliga värden skriver Rosenblatt (Rosenblatt 2002 s. 222). Rosenblatt har en transcendent tillit på litteraturens förmåga till att både möjliggöra karaktärsdaning och överföra den samlade och ackumulerade mänskliga kunskapen. Genom läsning lär man sig hur man enligt ett rådande kulturmönster bör känslomässigt reagera i olika situationer och inför olika människor. Vilket slags beteende och vilka handlingar som värdesätts liksom de moraliska normer som förespråkas i olika situationer (Rosenblatt 2002 s. 83).

Skönlitteraturens ofta fördjupade karaktärs perspektiv individualisera skilda människors skilda erfarenheter. Den särskilda kraften och inflytande som litteraturen kan utöva på en känslomässig nivå på sin läsare kan jämföras med det verkliga livets människor och situationer menar Rosenblatt. Men just för att den litterära upplevelsen utspelar sig i fantasin så kan läsaren ta sig tid att i egen takt reflektera över den med ökad omsorg. ”Dåren lär sig genom erfarenhet. Den kloke föregriper erfarenheten” (Rosenblatt 2002 s. 158). Litteraturen har just förmågan att kunna skapa ställföreträdande upplevelser ur dess stora mängd av fiktiva karaktärer och beteenden. Det som ger den kloke sitt övertag menar Rosenblatt är just en utvecklad förmåga att kunna föreställa sig och se sig själv i olika situationer, att tänka sig olika alternativa former för beteende och dess konsekvenser. I våra föreställningar testar vi olika handlingsalternativ i olika situationer för att sedan i det verkliga livet ha större förutsättningar att kunna handla framgångsrikt. Rosenblatt beskriver den som likt en fantasiprocess av trial-and-error (Rosenblatt 2002 s. 158).

Litteraturen ger sin läsare även möjligheten att leva olika slags liv. Den hjälper sina läsare att kunna föreställa sig framtiden, så att de kan närvara i olika sociala miljöer och lösningar på personliga problem kan testas. Men de ställföreträdande upplevelserna kan även vara av särskild betydelse för sin läsare när de relateras till problem och konflikter som intimt berör läsaren. Rosenblatt beskriver nödvändigheten av att läsaren kan stöta på människor och människor med problem som liknar ens egna. Litteraturens potentiella inflytande här består av att läsarens situation inte är unik då den kan jämföras med vad andra uppenbarligen har upplevt och genomlevt. Detta ger läsaren ett visst perspektiv och underlättar för ett distanserat av sina problem som i sin tur hjälper läsaren att kunna tänka och känna rationellare kring problemet. Detta kan mena Rosenblatt kan leda till en ökad självinsikt (Rosenblatt 2002 s. 221).

Kan läsning av skönlitteratur bidra till en vidgad förståelse av världen och andra människor?

Rosenblatt beskriver att den påverkan som det omgivande samhället utövar genom massmedia behöver kompenseras för, uppvägas med litteratur. Det beskrivs i termer av ett motstånd mot den verkan och av avtrubbade faktorer som omgivningen skapar liksom ett utvecklat och medvetet motstånd och ständig vaksamhet mot alla de sociala krafter människan konfronteras med (Rosenblatt 2002 s. 83). Massmedia jämställs eller blir representerande för något som skapar och sprider konventionell information. Det är inte intentionaliteten som är i fokus utan formen av kommunikationen. En efferent uppmärksamhet beskriver Rosenblatt som analytisk och den abstraherar den information och handlingsdirektiv som är effektivast och bäst praktiskt löser en vardagligt uppställd uppgift. Det den efferenta lässtilen saknar är att dröja sig kvar vid enskilda fenomen. Att inte uppmärksamheten uppehåller sig och stannar kvar gör att möjligheten till att urskilja det subjektiva liksom kvalitativa egenskaperna hos tingen går om intet (Rosenblatt 2002 s. 41).

För att förstå hur den skönlitterära läsningen kan resultera i något som dröjer sig kvar i sin läsare och resulterar i en vidgad förståelse av världen och andra människor så är Rosenblatts beskrivning av en fantasirik litteraturupplevelse som något man genomlever och i stunden lever i relevant (Rosenblatt 2002 s. 213). Därför kan man mena Rosenblatt sätta ett likhetstecken och jämföra delaktigheten i läsningen med en personlig upplevelse, en händelse. Hon diskuterar utifrån begreppet av "vidgad erfarenhet" (Rosenblatt 2002 s. 158).

Den grundläggande faktorn skriver Rosenblatt som skiljer dagens samhällen från tidigare är att vi idag har utvecklat en skriftlig kultur. Böcker ger oss möjligheten att kunna ta oss utanför den avgränsade kulturgrupp som varje enskild människa föds in i. Litteraturen erbjuder därmed en befrielse från provinsialismen i tid och rum. Genom litterär konsumtion kan en ökad medvetenhet om att varje individ med sina speciella drag är resultatet av en transaktion med sin omgivande miljö. I den omfattning som läsare kan bli medveten om de krafter som formar dennes liv kan vi utveckla en förmåga att motstå eller modifiera dem (Rosenblatt 2012 s. 127).

Ett kontinuerligt umgänge med skönlitteratur kan resultera i ökad social känslighet. Genom litteraturen kan den studerande bli medvetande gjord om olika slags människors behov, ambitioner och personligheter. Man lär sig att "leva sig in i den andres situation" (Rosenblatt 2002 s. 148). Ett perspektiv inifrån den ene eller andre personen kan upplevas av en läsare som spenderar tid med dem fiktiva karaktärerna

genom läsningen. Olika roller kan spelas och dess olika beståndsdelar upplevas. Genom att bättre förstå konsekvenserna av sina egna handlingar för andra människor skapas möjligheter till ett anpassat handlande. Rosenblatt kallar detta utvecklande av den sociala fantasin för fantasirik medkänsla (Rosenblatt 2002 s. 149). Litteraturen hjälper läsaren att utveckla sin föreställningsförmåga och underlättar därmed läsaren att kunna leva sig in liksom känslomässigt engagera sig i en annan människas livssituation. Därmed blir det också lättare att förstå världen från ett annorlunda perspektiv än de invanda och oreflekterade. Denna inlevelseförmåga och förmåga till perspektivbyte är grundläggande och nödvändig i ett demokratiskt samhälle (Rosenblatt 2002 s. 8).

Kan läsning av skönlitteratur främja en ökad självförståelse?

Litteraturen erbjuder en befrielse från provinsialismen i tid och rum genom att litterär konsumtion kan medverka till en ökad medvetenhet om att varje individ med sina speciella drag är resultatet av en transaktion med sin omgivande miljö. I den omfattning som läsaren kan bli medveten om de krafter som formar ens liv kan vi distansera dem och kritiskt betrakta dem för att antingen modifiera dem eller motstå dem. Litteraturen skriver Rosenblatt är en viktig källa till en medvetenhet om möjliga alternativ för sina läsare. Därmed har den en befriande inverkan. Likadant kan den hjälpa den läsande att inse att vår samhällsstruktur bara är en av många tänkbara. Med kunskap om annorlunda samhällen ökar den rationella förmågan att kunna värdera och bedöma vad som är värt att bevaras liksom vilket som bör förändras och förkastas (Rosenblatt 2002 s. 153–155).

Rosenblatt beskriver hur hela läsarens personlighet kommer vara engagerad i en litterär upplevelse. Det är detta som gör läsningen till ett kraftfullt potentiellt medel i klassrummet, då det kan mobilisera och relateras till högst personliga intressen och behov. Det är ur dessa grundläggande behov och attityder som ett beteende uppstår. Det innebär att litteraturen kan främja en koppling mellan intellektuell uppfattning och känslomässig benägenhet, en personlig reaktion som är viktig för varje levande inlärningsprocess (Rosenblatt 2002 s. 146, 147).

Litteraturen utövas på en känslomässig nivå på sin läsare kan jämföras med det verkliga livets människor och situationer. Där den litterära upplevelsen utspelar sig, i fantasin kan den behållas, betraktas, gestaltas och spelas upp igen och igen. ”Dåren lär sig genom erfarenhet. Den kloke föregriper erfarenheten” (Rosenblatt 2002 s. 158) precis som ovan beskrivet. Litteraturen har just förmågan att kunna skapa ställföreträdande upplevelser och dess stora mängd av fiktiva karaktärer och beteenden konstituerar potentiella handlingsmöjligheter. Det som ger den kloke sitt övertag menar Rosenblatt är just en utvecklad förmåga att kunna föreställa sig och se sig själv i olika situationer, att tänka sig olika alternativa former för beteende och dess konsekvenser. I våra föreställningar testar vi olika handlingsalternativ i olika situationer för att sedan i det verkliga livet ha större förutsättningar att kunna handla framgångsrikt. Detta är just den förmågan som jag ovan refererade till som en fantasi-process av trial-and-error (Rosenblatt 2002 s. 158).

Den litterära läsningen ger möjligheten att utveckla en rationell förståelse av en läsares känslomässiga reaktion. Genom att träna i att hantera sina känslor kan ett ignorerande eller understrykande tyglas. Med att låta tankar påverka känslomässiga reaktioner kan grunden läggas till ett rationellt beteende. I praktik av att diskutera litterära upplevelser möjliggörs ett sökande av förståelse för den enskildes känslor och låta detta ligga till grund för ett välinformerat och klokt tänkande (Rosenblatt 2002 s. 185). Ur ett kritiskt

utbyte av olika personliga reaktioner på litteraturen blir studiet ett induktivt studium av litteraturen (Rosenblatt 2002 s. 209). Rosenblatt menar att en kumulativ ansamling i läsaren av mängd lästa böcker och liksom en tendens av att böcker pratar med varandra resultera i att läsaren kommer att förstå sig själv och sin omvärld bättre. Dennes reaktion inför nästa person eller situation denne stöter på kommer att förändras då läsarens litterära erfarenheter i olika fiktiva verkligheter ger en differentierad fallenhet för möjligheter och annorlundahet.

2.2 Judith Langer

Judith A. Langers bok bygger på många års forskning. Speciellt två studier som gjorts av Center on English Learning and Achievement (CELA). Ett sjuårigt forskningsprojekt som undersökte och försökte beskriva hur litterära föreställningsvärldar kan användas för att utforska alternativ, lösa problem och förstå andra människor. Det andra projektet försökte undersöka hur lärare arbetade med föreställningsvärldar i sin undervisning. Den vanligaste användningen av litteratur i utbildningssammanhang är i allmänhet och skönlitteraturen i synnerhet för informationssökning, skriver Langer. Vad Langer istället vill frambringa är att Litteraturen kan bli en essentiell del av hur vi resonerar och förstår. En litterär förståelse leder till ett flexibelt och ändamålsenligt tänkande. Litterär erfarenhet är i grunden en social och kognitiv handling som tar medvetandet i anspråk och på olika sätt skiljer sig från andra ämnen. Judith A. Langer fokuserar på det tänkande som läsande frammanar. Det handlar om att se bortom tingen så som de framstår för oss vid en första anblick och det handlar också om att upptäcka ett potentiellt upplysande perspektiv skriver Langer (Langer 2017 s. 40).

Litteracitet innebär ett manipulerande av det språk och tankar som vi använder oss av för att skapa mening och förmedla idéer. Det innebär olika sätt att tänka för att pröva och ompröva sina uppfattningar om texter, sig själv och världen. Det möjliggör ett reflekterat tänkande som kan omgestalta sin läsare och dess omvärld (Langer 2017 s. 18). Litteraturen ger människan redskap att för att både se sig själv och möjlighet till att återskapa sig själv. Medan vi läser och berättar historier genom ögonen på vårt inbillade jag, försvinner succesivt våra tidigare identiteter ur vårt medvetande, gårdagens minnen skrivs om och ett nytt jag tar form med kraft och varaktighet som ytterligare kan validerar uppfattningen om vem vi är. När litteraturen är som bäst är den intellektuellt provocerande och den förmänskligar. Den låter människan se på tankar, tro och handlingar ur flera olika vinklar. Det handlar om att utveckla människans potential menar Langer (Langer 2017 s. 26).

Judith A. Langer menar att hur man läser texter är viktigare än vad som läses eftersom det stimulerar förmågan att tänka både kreativt och kritiskt. Det finns valet att läsaren distansera sig från känslor och idéer, objektifiera dem för att sedan kunna inspektera dem eventuellt jämföra dem med andra känslor och idéer. Likt forskarens distanserade paradigmatiska roll kan studiet vara sakligt och logiskt. Analys och utvärdering möjliggörs om hur saker och ting förhåller sig till varandra och på så sätt finna ut hur de fungerar. Detta kallar Langer en objektiv erfarenhet (Langer 2017 s. 24). Detta ligger till grund för det diskursiva tänkandet som just uppstår när människor behandlar innebörder som objekt vilka kan betraktas, plockas isär liksom studeras med skarp och distanserad blick (Langer 2017 s. 24,25).

På den andra sidan skriver Langer har vi den subjektiva erfarenheten. Den bildas i sökande efter mening och innebörd när vi tar till oss nya erfarenheter och idéer på ett

sätt som ger oss ett inifrån perspektiv av andra. Vi upplever ur en deltagares perspektiv hur de ser ut på världen, känner, smakar liksom hur de förhåller sig till ytterligare andras idéer och känslor. Langer beskriver det som att läsarna träder in i berättelsernas värld och identifierar sig med karaktärerna.

De fiktiva karaktärernas upplevelser blir till läsarens fast annorlunda då de filtreras genom läsarens subjektiva erfarenheter. Objektiva och subjektiva erfarenheter menar Langer är inte varandras motsatser och uppträder inte isolerat från varandra utan samverkar. Det subjektiva representerar den individuella förståelsen och upplevelsen medan de objektiva kommer av ett diskursivt av världen utanför. Tillsammans skapar den en komplex förståelse (Langer 2017 s. 25). Två av Langers viktiga fenomen är dialektiken mellan litteraturens textvärldar och läsarens föreställningsvärldar. Medan vi läser och aktivt söker mening i vårt inre bildas textvärldar och föreställningsvärldar. En föreställningsvärld representera den typ av förståelse som en person innehar vid en given tidpunkt. Föreställningsvärldarna skiljer sig åt mellan människor och är en funktion av enskilda personers kulturella erfarenheter, relation till den pågående upplevelsen, vad man vet, hur man känner sig och vilka förväntningar man har (Langer 2017 s. 28).

Föreställningsvärldar är dynamiska montage av sammanlänkade idéer, bilder, frågor, förväntningar, argument och föraningar som laddar våra tankar när vi läser, skriver, talar eller tar del av andra upplevelser där det uttrycks och delas tankar och tolkningar. Varje föreställningsvärld innehåller både det som den enskilde förstår och inte förstår och alla temporära antaganden om hur det hela kommer att utvecklas liksom reaktioner på det. Föreställningsvärldar befinner sig i kontinuerlig förändring eller i ett tillstånd där de är konstant öppna för förändring. Dessa förändringar utgör själva konstruerandet av föreställningsvärldar. Det är alltså inte bara en litterär aktivitet utan människan bygger hela tiden föreställningsvärldar. När sista ordet är läst och boken blir ihop slagen har läsaren kvar en föreställningsvärld som fortsätter att förändras. Föreställningsvärldar växer och berikas med tiden genom tanke och erfarenhet. Slutligen genom läsning, skrivande och konversation med andra lär sig läsaren sig om sig själv, om andra och om världen i stort (Langer 2017 s. 28).

Föreställningsvärldarna är fulla av spekulationer. Varje ny bild eller ide förändrar föreställningsvärlden så att detaljer läggs till och andra överges eller utvecklas och föreställningsvärlden blir mer komplex. Föreställningsvärldar skriver Langer representerar ett skapande av sammanhang och mening där innebörden förändras, byts ut och växer medan det byggs upp en förståelse av det skönlitterära verket. Det pågår en ständig interaktion mellan läsare och text som i sig själv är unik. Föreställningsvärldar är inte bara bildliga och inte alltid en språkupplevelse utan omfattas av vad en person tänker, känner och anar. Ibland är det medvetet, ofta undermedvetet men det pågår undertiden som läsaren bygger upp förståelse. Langer föreslår att föreställningsvärldar representerar den sammanlagda förståelse som en läsare har vid ett visst tillfälle och som resultatet av en pågående process mellan jaget och texten (Langer 2017 s. 35).

Vid läsandets start har läsaren en lokal föreställningsvärld som förändras med nya idéer från texten, andra människor, händelser vilket kommer förändra uppfattningen av helheten. Enligt det här mönstret kommer en lokal föreställningsvärld utvecklas till en slutlig (Langer 2017 s. 29). Den slutliga är inte summan av de tankar läsaren haft längs vägen utan en modifierad version. Ett resultat av alla förvandlingar av lokala föreställningsvärldar. Varje lokal föreställningsvärld skiljer sig kvalitativt åt från tidigare

varianter. Läsandet är en tolkande handling vars process är i huvudsak social och består av den enskildes tänkande i den intertextuella väv av personlig historia och erfarenhet. Texter och subtexter från läsarens förflutna, dess respons i nuet och de texter som den kommer att skapa och stöta på i framtiden (Langer 2017 s. 36).

Hur föreställningsvärldar utvecklas besvarar Langer genom att ställa upp fem stycken olika faser i läsandet. Den kunskap som läsaren använder sig av i skapandet av sin förståelse kommer av att Langer skriver att förstå är att tolka och det finns valmöjligheter i utvecklandet av tolkningen. De fem av Langer uppställda faserna erbjuder olika synvinklar ur vilka man får idéer. Faserna är inte linjära och uppstår ur skiftande interaktion mellan en viss läsare och en viss text. Faserna är en del av byggandet av föreställningsvärldar men varje enskild, specifik fas har ett särskilt mönster och innehåll som baseras på enskilda läsares erfarenhet och förväntningar i interaktion med en viss text (Langer 2017 s. 37).

Vad säger tidigare forskning om samband mellan skönlitterär läsning och en ökad inlevelseförmåga och empatisk förmåga?

Den första fasen beskrivs som att när vi börjar läsa kliver vi in i en föreställningsvärld. Vi försöker samla uppslag för att kunna skapa en föreställning om vad texten kommer att handla om. Även om den är bräcklig så är det en plats där vi kan börja föra ett samtal med oss själva. Alla ledtrådar samlas för att skapa ordning och förståelse. Jakten på förståelse handlar mer om bredd än om djup (Langer 2017 s. 37, 38). I denna fas börjar vi som regel att utveckla föreställningsvärldar baserade på vår egen kunskap och erfarenhet med textens ytliga drag och andra tillgängliga ledtrådar. Det handlar om att tidigt skapa inledande uppfattningar och antaganden om karaktärerna, handlingen, miljön, situationerna och hur de förhåller sig till varandra (Langer 2017 s. 38,39). Fas två handlar om att vara i och röra sig runt i en föreställningsvärld. Med hjälp från de ytliga uppfattningarna och andras erfarenheter av livet fördjupas läsarens förståelse. Egen kunskap, text, kontext används för att utveckla idéer och sätta tankar i rörelse. Vi är försjunka i textvärlden (Langer 2017 s. 39). Ny information används för att gå bortom det redan kända och ifrågasätta hittills samlade motiv, känslor, orsakar, relationer och innebörder. Förståelse föder förståelse. Vi använder all vår kunskap om texten, oss själva, livet och världen för att utarbeta och koppla samman och göra vår bild av vad vi föreställer oss att verket handlar om än fylligare än tidigare (Langer 2017 s. 39,40).

Kan läsning av skönlitteratur bidra till en vidgad förståelse av världen och andra människor?

Fas tre skildrar ett utstingande ur textvärlden och ta det man vet under omprövning. Tidigare faser använder läsaren sin kunskap och erfarenhet för att skapa och organisera textvärlden. De första två fasernas huvudsakliga syfte är att bygga föreställningsvärldar. Nu är det tvärtom. Nu används de utvecklade uppfattningar om textvärldarna för att öka kunskapen och erfarenheten. Det är nu som tankarna och läsarens föreställningsvärld byter fokus från utvecklandet av textvärlden till vad dessa idéer betyder för läsarens egna liv. I denna fas kan läsaren komma att reflektera över sina egna åsikter om tex. förtryck, slaveri och makt (Langer 2017 s. 40). När läsaren nu ser dessa företeelser genom de fiktiva karaktärernas ögon och erfarenheter förstår denne hur ytliga dess föreställningar är och har varit. Läsaren använder alltså sina

föreställningsvärldar till att reflektera över något som den visste, gjorde eller kände innan texten lästes.

Det är en växelverkan mellan en fiktiv värld och läsarens riktiga värld. Föreställningsvärlden upplyser och påverkar livet och livet upplyser och påverkar föreställningsvärlden (Langer 2017 s. 40). Då kan det leda till att vi tar det vi vet om text slaveriet under prövning. Denna fas när man tar ett steg tillbaka och läsaren tar det den vet under omprövning sker inte lika frekvent. Alla texter berör inte alla och vissa texter behöver kopplas ihop med andra texter. Läsare vet att lärdomar från litteratur kan vara värdefulla aspekter av erfarenhet. De ger en uppsättning speglar att se både nuvarande och möjliga jag. Det kan hjälpa till att ompröva tidigare erfarenheter och föreställa för sin läsare andra värderingar, övertygelser och känslor (Langer 2017 s. 41).

Här distanserar sig läsaren från föreställningsvärlden som den skapat och reflektera över den. Nu objektifierar läsaren sin förståelse, sin läsoplevelse och själva texten. Den kan begrundas, analyseras, bedömas och kopplas till andra verk och upplevelser. Författarens verk och textens struktur kan studeras. Man kan läsa analytiskt utifrån olika perspektivet och teorier. Som kritiker kan man reflektera över spänningen mellan författarens värld och läsarens egen. Det handlar om att se texten och betydelsen på avstånd. Läsaren stiger ur och objektifierar upplevelsen (Langer 2017 s. 41,42).

Kan läsning av skönlitteratur främja en ökad självförståelse?

I den sista av Langers fem uppställda och beskrivna faser kommer läsaren tillämpa kritiska aspekter av en rikt utvecklad föreställningsvärld i riktning mot konstruerandet av en ny föreställningsbyggande erfarenhet. Man inspireras av något. Föreställningsvärldarna utvecklas ur de skiftande relationer mellan jaget och texten som uppkommer från fas till fas. Olika faser får läsaren att begrunda olika aspekter. Faserna filtrerar läsarens tankar genom olika filter medan förståelsen för texten utvecklas. I den femte fasen går läsaren ur föreställningsvärlden för att förflytta sig till en helt ny föreställningsvärld. Detta möjliggör att läsaren kan begrunda samma företeelser fast på olika sätt (Langer 2017 s. 42,43).

Vårt sätt att uppfatta en litterär erfarenhet ifrån upplevelser där huvudfokus är diskursivt skiljer sig åt. Människor påverkas av många olika referensramar och kan välja ur en bred arsenal av syften och aktiviteter beroende på vad de vill göra eller säga. Litterära erfarenheter bidrar till att fördjupa människans inre liv. Då dessa görs i sociala situationer blir andra individer del av en komplex väv av mänskliga relationer. Känslor, associationer, interaktion med andra skapar ytterligare motivskikt som påverkar byggandet och användningen av litterära erfarenheter (Langer 2017 s. 49, 50).

2.3 Martha C. Nussbaum

Det handlar om moralfilosofi som tar sitt utgångsläge i Aristoteles dygdeteorier. Nussbaum betonar reflektionens roll. Känslolivets förmåga till förändring. Det mänskliga beroendet av, liksom dess utsatthet för tillfälligheter och slutligen men inte minst rättvisans bundenhet av kontexten (Nussbaum 2000 s. 10). Nussbaums övergripande mål med de tre texter jag valt är ett samhälle som är mer grundat på förnimmelse. Ett samhälle där litteraturens insikter genom utbildningen framhåller omdömet förebilder. Litteraturen ägnar sig främst åt det rätta sättet att återge det konkreta, att återge mångfalden, rörligheten och obestämbarheten i ord och som inte

föringar något dess värde eller förenklar dess mysterium skriver Nussbaum själv (Nussbaum 2000 s. 120).

Det är en etik som fäster uppmärksamhet på samhörighet och omsorg. Den ser mot känslor och på det goda valets kontextuella natur. Målet för dessa teorier var av greker i det förflutna kallat *eudaimonia* eller *välbefinnande* av ett gott och fullvärdigt liv för människan. Det grundläggande är att betona vänskap och samhörighet som det goda livets struktur. Dygdigt handlande är just ett handlande i förhållande till andra skriver Nussbaum (Nussbaum 2000 s. 26–28). Samhörigheten och vänskapen representerar att människor uppskattar, betraktar och beaktar människors enskildheter. Aristotelianismen enligt Nussbaum tittar helt enkelt inte bara på agenters handlingar utan hela karaktärsstrukturen som möjliggör handlingarna. Nussbaum använder begreppet livshållning och undersöker vidare hur kloka val kan urskiljas och bli liggande till grund för och som en stabil disposition hos människor (Nussbaum 2000 s. 29). Men resan dit är lång och under invänjning krävs det att man övar upp förmågan att kunna göra åtskillnad.

Vad säger tidigare forskning om samband mellan skönlitterär läsning och en ökad inlevelseförmåga och empatisk förmåga?

Vänskap representeras enligt Nussbaum av den uppmärksamhet som vänner ger varderas enskilda behov, engagemang och gynnar dem för deras egen skull, ”för vad de är i och för sig själva” (Nussbaum 2000 s. 70). Det etiskt viktiga är hur vänskap genererar behandlingen av en vän som en unik oersättlig varelse, en varelse som inte liknar någon annan i världen och är av intresse. Det är en praktisk vishet som också innefattar kunskap om det enskilda då den är praktisk och handlandet gäller det individuella fallet (Nussbaum 2000 s. 71).

Känslorna vilar på eller är identiska med trosföreställningar eller bedömningar som kan modifieras. Nussbaum menar att känslorna är i huvudsak (sociala) konstruktioner, avhängiga av vår tro på vissa sakförhållanden. Lyckas man förändra sin tro kommer följaktligen också känslorna att förändras (Nussbaum 2000 s. 17). Genom att texter diskuterar på ett annorlunda sätt så leder det till att känslor förändras. Denna reflektion tvingar människan ut från dess lokala vanor och in mot det gemensamma mänskliga (Nussbaum 2000 s. 36). Filosofer har i olika sammanhang separerat känslor från rationalitet och argumentation. Rädsla, vrede, sorg, kärlek är känslor som sliter och drar i människan utan hänsyn till förnuft och tro. Nussbaum ser likt de hellenistiska filosoferna passionerna (känslorna) som intelligenta och urskiljande delar av personligheten och hon är övertygad om att rationell filosofisk argumentation är precis det som behövs för att kunna diagnosticera dem och förändra dem (Nussbaum 2000 s. 17).

Skönlitteraturens genre får oss att uppmärksamma det konkreta. Den spelar upp en rikedom av gediget förverkligade detaljer vilka framställs som viktiga för valen i den litterära berättelsen. Den talar till människan och uppmanar henne att föreställa sig möjliga relationer mellan vår egen situation och romangestalternas, att identifiera sig med karaktärerna och/eller situationen och på så sätt förnimma dessa likheter och skillnader (Nussbaum 2000 s. 110). Människan konsulterar berättelser om praktisk vishet både för att få representationer av den skarpa uppmärksamheten och för att själv formas till en sådan skarp och uppmärksam person. Litteraturen talar konkret om människor i deras olikartade sociala sammanhang och betraktar det sociala samman-

hanget som alltid betydelsefullt för valet. I sin struktur har den arbetat in det gemensamma mänskliga, att den talar med människor om människor liksom samspelet mellan de generella uppfattningarna och förnimmelsen av det enskilda (Nussbaum 2000 s. 111–113). För Nussbaum skriver fram mot exemplet som att när en människa försummar att förläna människor deras fulla och komplexa mänsklighet blir det mycket lättare att tänka sig att handla mot dem på ett avskyvärt sätt (Nussbaum 2000 s. 120).

Urskillningen ligger i förnimmelsen skriver Nussbaum (Nussbaum 2000 s. 59). Att det rationella valet kan inordnas i ett system av generella regler eller principer som sedan enkelt kan tillämpas på samma sätt i varje ny situation är inte fallet. Allmängiltighet och jämförbarhet är systematisk vetenskap som reservationslöst ägnar sig åt det universella och de generella principerna. Till skillnad från det lyfter Nussbaum fram förnimmelsens företräde och den praktiska visheten och framhåller ett informellt och ett intuitivt liksom ett konkret och situationsberoende omdöme (Nussbaum 2000 s. 59,60).

Det enskildas företräde kommer ur föreställningen om en mångfald av distinkta värden som vart och ett genererar sina egna anspråk och som har sin egen generella definition som illustreras i en mängd enskilda situationer och handlingar. Praktisk vishet skriver Nussbaum kan inte vara systematisk vetenskaplig förståelse just på grund av att den har att göra med enskildheter och måste få hjälp av de insikter som växer fram av erfarenheter. Att lovorda förnimmelsen är att lovorda den förståelse av det enskilda som finns i ett slags aktivt erfarna omdömen (Nussbaum 2000 s. 62).

En person som träffar sina val genom att hänvisa till någon redan etablerad generell princip och liksom krampaktigt håller fast vid detta oavsett tillfället är skriver Nussbaum likt en arkitekt som försöker använda en rak linjal för att mäta en rund kolonn. Det är för att den bild av en etisk verklighet som passar ihop med mänskligheten är inte den samma som vid matematisk konstruktion. Olika områden kräver olika regler. Det goda sättet att överväga formar sig efter den form det ska mäta, det är lyhört och respekterar komplexiteten (Nussbaum 2000 s. 65, 66).

Ett regelsystem som fastställs på förhand kan bara omfatta det som redan förekommit. När Nussbaum resonerar och reflekterar i etisk teori skriver hon att alla omständigheter är föränderliga. Därför måste människor med praktisk vishet bemöta det nya med lyhördhet och fantasi och odla den slags flexibilitet liksom uppfattningsförmåga som låter människor ”utan lång förberedelse [...] göra det rätta i det rätta ögonblicket” (Nussbaum 2000 s. 68). Praktisk vishet kopplades enligt Nussbaum ihop i Aristoteles skrifter med ordet *stochazestai* och vars ursprungliga betydelse har tolkats till förmågan ”att sikta på ett mål” (Nussbaum 2000 s. 68). Betydelsen är enligt Nussbaum att använda förnuftet på ett improvisatoriskt hypotetiskt sätt och hon citerar Aristoteles med: ”Rådigt i oinskränkt bemärkelse är en person, som genom ett förnuftsresonemang kan finna ut den bästa av de handlingar som står människan till buds” (Nussbaum 2000 s. 68).

För vissa ändamål kan det vara brukligt att använda sig av generella principer. De är användbara så länge de håller sig på sin plats skriver Nussbaum. Regler och generella tillvägagångssätt kan vara hjälpmedel i en moralisk utveckling för människor som ännu inte besitter den praktiska visheten och insikten behöver följa regler som är sammanfattningar av andras kloka omdömen (Nussbaum 2000 s. 71). Men detta bör bara betraktas som något temporärt för oavsett så representerar det en avvikelser från en fullt utvecklad rationalitet. Förekomsten av en formell valfunktion är inte ett villkor

för ett rationellt val utan ska betraktas just som en sammanfattning av vad goda domare gör eller har gjort i hittills påträffade situationer. Den ska dock alltid betraktas som kommen ur det förflutna och den förenklar nuet. Att extrahera något ur det förflutna som från och med då det har extraherats blir normativt för ett ytterligare handlande gör funktionen falsk och rentav korrumpierande. Det kan liknas vid otillräcklighet och resultera i brist på mognad liksom eftergivenhet skriver Nussbaum (Nussbaum 2000 s. 72, 73).

De aristoteliska dygderna innebär en balansgång mellan den generella regeln och lyhördheten för enskildheter. I förnimmelsen konstitueras en bra sammanfattning av kloka enskilda val och inte som en sista domstolsinstans. Etiska regler bör kunna förändras om nya omständigheter tillkommer. Genom agentens förmåga att uppfatta och korrekt beskriva situationer på ett sensibelt och troget sätt ska den perceptuella överblicken även ta med okända inslag (Nussbaum 2000 s. 151). Ett gott och korrekt mänskligt val där enskildheter och kontext bejakas är ett riktigt beslut på ett absolut objektivt sätt överallt i världen skriver Nussbaum (Nussbaum 2000 s. 152). Det handlar om att anpassa valet till den konkreta situationens komplexa krav och ta med alla dess kontextuella bestämda drag i beräkningen. Den kallar på en praktikens flexibilitet (Nussbaum 2000 s. 69). Nussbaum skriver även om föränderlighet som förändringen över tid och överraskningens moraliska relevans, komplexiteten och sammanhanget. Allt dessa situationella och unika enskildheter sammantagna ropar efter gensvar och utrymme för flexibilitet (Nussbaum 2000 s. 69).

Kan läsning av skönlitteratur bidra till en vidgad förståelse av världen och andra människor?

Känslor och fantasi är viktiga förmågor att odla. Dessa förmågor är nära förknippade med den mänskliga förmågan att få grepp om enskildheter i all sin rikedom och konkretion. Nussbaum lägger ut att Aristoteles inte hade ett begrepp likt det nuvarande fantasi utan ett som var bredare, *fantasia* (Nussbaum 2000 s. 78). Denna är en mer omfattande förmåga som innebär att man riktar in sig på något. Den är alltså mer i karaktär av selektiv och urskiljande snarare än en förmåga till fri fantasi. Dess arbete går helt enkelt mer ut på att rikta in sig på verkligheten än att skapa överkligheter. Den riktar in sig på någon eller något som antingen är närvarande eller frånvarande. Den behandlar på så sätt en konkret enskildhet genom att människan uppfattar det som någonting och väljer ut dess innehåll. När fantasin upptar denna funktion skriver Nussbaum är den förnimmelsens aktiva och selektiva aspekt. Fantasia samarbetar också nära minnet och gör det möjligt för människan att fokusera på frånvarande men upplevda föremål i all dess konkretion och till och med skapa nya. Nya är ännu inte erfarna kombinationer utifrån föremål som kommit in i sinneserfarenheten.

Fantasia utför en hel del av fantasibegreppsarbetet. Därmed menar Nussbaum att fantasia tycks vara en förmåga som är väl anpassad för övervägandets uppgift. Man kan koppla det till förnimmelsen av ett föremål i världen som någonting som svarar mot förnimmarens praktiska intresse och betydelse. Likaså kan fantasins arbete ligga samman hos en människas etiska uppfattning. Genom att en människas figurativa syn på en situation avgränsar eller bestämmer den som något där element läggs fram som motsvarar en människas uppfattning om vad som ska eftersträvas eller undvikas. Människan har förmågan till att länka samman ett flertal fantasiföreställningar eller förnimmelser och på så sätt skapa en enhet av mångfalden, ett deliberativt fantasia. Nussbaum skriver att den deliberativa fantasin inte höjer det enskilda till det generella

utan länkar samman enskildheterna utan att för den skull göra sig av med deras enskildheter (Nussbaum 2000 s. 79). Detta är också förmågan att återkalla tidigare erfarenheter och se dem som sammanfallande och relevanta för det förevarande fallet. Det uttrycker sig känslomässigt som så att människan inte bara utmärker sig som väl handlande utan också att hon känner de passande känslorna kring det hon väljer.

Kan läsning av skönlitteratur främja en ökad självförståelse?

Det mänskliga förståndet är ett aktivt tolkande instrument och att dess tolkningar både är en funktion sprungen ur dess historia, begrepp och medfödda struktur. Människans tolkning av världen är den av holistisk natur. Konceptuella scheman hänger precis som språk ihop som hela strukturer och därför bör vi också inse att förändringar i små enskilda element sannolikt kommer återverka på hela systemet som helhet (Nussbaum 2000 s. 157).

Detta gör att Nussbaums uppfattning uppmanar oss att tänka på den praktiska insikten och förståelsen som en sammansatt företeelse som tar hela själen i anspråk. Enkelt beskrivet är det att motsatsen till platonisk kunskap är okunskap. Motsatsen till den av Nussbaum beskrivna aristoteliska förnimmelsen kan liknas vid okunskap eller också vara ett förnekande eller en bedräglig rationalisering. Att söka det goda och inte det nedärvda och vedertagna (Nussbaum 2000 s. 85, 160).

Ofta kan en förlitan på intellektets förmågor vara ett hinder för en sann etisk förnimmelse genom att intellektet ställer sig i vägen eller underminerar känslorna och lyhördheten. Just därför skriver Nussbaum att skönlitterära verk viktiga för att odla och bygga upp fantasin och känslorna och därmed lyhördheten. Skönlitteraturen kan helt enkelt lära ut vilka reaktioner som är lämpliga vid vilka tillfällen (Nussbaum 2000 s. 87). En god vandel framför framförallt en korrekt beskrivning. En sådan beskrivning är i sig själv en slags hållning som kan bedömas moraliskt. Nussbaum skriver att lägga ord på saker är på ett exakt, ansvarigt och oändligt sätt samma sak som att utföra dem (Nussbaum 2000 s. 91).

Nussbaum uppmanar att söka vägledning i den praktiska vishet som ges som tydliga och upplevda förebilder genom skönlitterära verk. Det är ett engagemang genom fylliga beskrivningar av kvalitativa heterogeniteter. Det innebär att de exempel som kan tjäna som förebilder för människor i verkliga livet är de människors historier vi har tillräcklig detaljkännedom om för att de enskilda övervägandenas betydelse och frodighet ska bli begripliga, som våra vänners liv och romangestalters liv till den grad att de kan bli våra vänner (Nussbaum 2000 s. 97). Trots uppenbara skillnader i erfarenheters kulturspecifika utformning känner vi igen andras erfarenheter såsom likna våra egna. Vi förstår dem, talar om dem och berörs av dem. Det som framstår som egendomligt olikt och skiljande från våra egna erfarenheter så talar dem dock fortsatt till vår erfarenhet (Nussbaum 2000 s. 158, 159).

3. Jämförande analys.

Nedan kommer jag att genomföra en jämförelse mellan de tre texterna i primärmaterialet.

3.1 Säger de olika textförfattarna samma sak på frågan om sambandet mellan skönlitterär läsning och en ökad inlevelseförmåga och empatisk förmåga?

Alla tre textanalyserna uttrycker och framhåller att fördelen med läsning av skönlitteratur är just umgänget med de fiktiva karaktärerna som läsaren tillbringar. Detta sällskaps kvalitativa värde kommer till på grund av den mängd tid som spenderas ihop. Kunskap om den andre uppstår genom ett läsande och ett deltagande i den andres berättelse. Detta sällskap med romanfigurer är ett av godo då det innehåller just det som är i analogi med det textförfattarna själva beskriver som deras överordnade syfte med att läsa litteratur. Ett kritiskt reflekterat-, förstående- och differentierat tänkande. Det är ett bekantande, att gör sig bekant och umgås en längre tid med en annan människa, annorlunda en själv som ligger till grund för den förståelse som textförfattarna är överens om alstras genom de sociala erfarenheter läsaren drar ut ur den litterära världen.

Att lära av andras erfarenheter är att lära om andra och om sig själv. Genom detaljrikedomen i porträtt och beskrivningen av olika situationer kan vi föreställa oss och vistas i en litterär verklighet som en text bildar i vår fantasi. I det möte som uppstår mellan en läsare och text bär både läsaren och texten med sig sina egna identiteter. Författarna är enhälliga i grundpremisserna för hur kommunikationen mellan läsare och text ser ut trots skiljande begrepp i beskrivningarna och var tyngdpunkten läggs. Den nominala samstämmigheten består i att både läsare och litterär text är bägge av en social värld kommen och därmed bärare av sin egna unika livsvärld. Det som läsaren skapar i mötet med texten är ett material som konstitueras av material sprungen från två världar, läsarens och textens. Bägge är alltså medskapare av det som uppstår i mötet. Dock finns det en betoning på läsarens fallenhet som avgörande för hur mycket av tolkningen som kommer sträva och öppna mot interkontextualitet eller förbli ensidigt determinerad.

Det som läsaren tar med sig från mötet och den spenderade tiden i litterära världar är något som påverkar, förkroppsligas och består hos läsaren. Det beskrivs som en disposition som konstitueras ur tillgången av den upplevda texten. Slutligen kommer detta att bli någonting som har en påverkan i den levda verkligheten. För att tillgodogöra sig erfarenheterna och som en del av den medvetna simulationen så leker, testar och gestaltar läsaren i sin fantasi. De erfarenheter som avskiljs i mötet med skönlitterära texter är också något som stannar kvar i läsaren. Det gör att det även påverkar hur mötet med nya texter och texter i det förgångna kommer och uppfattas liksom ter sig. Desto mer erfarenhet desto bättre, och det i sin tur skapar mer variation i förståelsen. Förståelse föder ny förståelse och dess vitalitet har inget slut utan bara utvidgar och ökar i bredd och djup. Den förfinar, preciserar liksom tuktar sin läsares uppmärksamhet och differentierar det konkreta och det individuellt unika som skall förstås.

Samtidigt som den andre tillskrivs originalitet uppstår läsarens exklusivitet. Det är/blir meningsfullt för läsarens tillvaro och i en rörelse av förfrämmande så uppstår även ett närmande där läsaren inser att människor samtidigt inte är helt olik varandra. Därför blir läsaren van att stanna upp och dröja sig kvar vid någonting likaså att inte tar ett föregripande beslut. En vana av att ting inte alltid är så som de framstår vid första

anblicken. Formerna skiljer sig åt mellan textförfattarna men ett förändrat tänkande liksom livshållning är alla överens om att läsningen bidrar till.

3.1.2 Hur skiljer de sig åt?

Både i mål som medlet finns det små skiftningar mellan författarna tex. i Rosenblatts beskrivning om hur mening uppstår mellan text och läsare. Där framstår det som det transaktionella mötet är ett av kausalt art. Texten som symboler kanalisera läsarens tankar och känslor som omedvetet komparerar olika upplevelser i fantasin. Detta skiljer sig från den av Nussbaum tecknade fantasin med en utökad betydelse av grekernas fantasia som innebär en inriktad fantasi, en som människan kan välja vad den ska kreativt bearbeta. Likaså Langer tecknar en läs stil som kan skifta i perspektiv och träda ut och in och objektifiera det egna jagets erfärande.

Rosenblatt lägger också en större vikt vid individens intellektuella kapacitet som möjliggörande för frigörelse från olika sociala kontexter den är satt i. Som ett motvärn mot externa krafter. De andra två, framförallt Langer framhäver och trycker snarare på den intellektuella kapacitetens potentiella möjlighet att tukta ett stereotypiskt och socialt ärvt tänkande. Likt ett värn mot egna och oreflekterade interna krafter.

Likaså särskiljer sig Langers text på så sätt att det individuella projektet är ett som främjar förståelse och tänkande medan Rosenblatts kritiskt reflekterande litteraturläsare är försatt i ett hotfullt sammanhang som denne kan och bör befria sig från. Alla författarna menar att litterära erfarenheter samtalar både bakåt och framåt med varandra men i Rosenblatts beskrivning av litterära erfarenheter krävs det en mognads tid, en av ruvning innan erfarenheterna blir någonting.

3.1.3 I vilka avseende säger de samma sak fast med olika termer?

På det stora hela är alla textförfattarna överens om att en mening skapas vid mötet mellan text och läsare. Langer, Rosenblatt och Nussbaum är ense om att identifiering med de fiktiva karaktärerna är grunden för att vi danar oss. Sedan börja begreppen skilja sig åt i beskrivning av hur läsare och text ömsesidigt samverkar.

I Rosenblatts mening är det identifieringen med romanfigurerna som är grundläggande för läsarens uppställande och lyhörddhet. Men efter denna grundläggande praktik av att faktiskt läsa och läsa vidare, för Rosenblatt in begreppet transaktion. Transaktion kan beskrivas som en dialektisk och spiralformad rörelse där texten och läsaren om vartannat påverkar varandra. Detta innebär att meningen inte finns uttömmande i texten eller i läsaren utan uppstår i mötet.

Förväntningar som en grundläggande del av mänsklig perception gör att läsaren hela tiden "gissar" framför texten. Dessa gissningars som synas när boken och tänkandet kommit ifatt gör att vi ständigt reviderar de hypoteser gissningarna kom ur. Enligt Rosenblatt innehåller litteraturen det hon kallar ställföreträdande upplevelser. Rosenblatt beskriver det som imaginära situationer där läsaren approprierar erfarenheter från litterära karaktärer och får chans att tillgodo göra sig erfarenheter från de situationer som utspelar sig i den fiktiva världen. Litterära händelser är upplevelser som utspelar sig i fantasin som läsaren bollar med för att sedan vara bättre rustad i det verkliga livet när liknande situationer uppstår. Detta beskriver Rosenblatt som en fantasiprocess av trial-and error. Det handlar om att göra sig erfarenheter och utveckla förmåga i den fiktiva världen som utrustar och bli gällande i den riktiga verkligheten.

I Langers språkbruk är det läsarens föreställningsvärld och byggande av textvärld som ligger till grund för hur överföring sker mellan litteraturen till läsaren. Identifieringen med de litterära karaktärerna har bitar av Rosenblatts transaktion genom att den förståelse vi försöker utveckla kommer delvis ur vårt egna väsen. Men till skillnad från Rosenblatt för Langer in ett distanserat läsarintellekt som klarar skilja mellan både objektiva som subjektiva erfarenheter. Den subjektiva erfarenheten består av att läsaren som en egen skild entitet träder in i en annan människa och får därmed det Langer kallar ett inifrån perspektiv eller ett deltagarperspektiv.

Genom att hålla den andre skild från sig men seende genom den andres perspektiv leder detta enligt Langer till en ökad och komplexare förståelse. I utblicken vänds även blicken på läsaren själv, det av läsaren själv inbillade jaget. Utifrån någon annans perspektiv framstår läsarens inbillade jag i ny skepnad och så kompliceras läsarens självförståelse ytterligare och denne i sin tur valideras ytterligare. I Langers språkbruk framstiger en rationell, intellektuell och kapabel läsare som klarar att gå in i olika abstrakta sammanhang och inspektera, objektifiera, distansera liksom jämföra, behandla, betrakta och plocka isär ting på ett sakligt och logiskt sätt. Ett reflektivt tänkande kan övas upp genom litteraturen och kommer att resultera i en läsares ökade humanistiska förståelse i det verkliga.

Nussbaums framförande är en mellan liggande position där identifieringen med litterära figurer är ingången och där de litterära figurerna är likt förebilder av förverkligade livshållningar att betrakta och begrunda. Tiden läsaren spenderar med detaljrika porträtt ligger till grund för att lära känna hela den fiktiva personen och därmed kunna se denne som en modell för en konkret förverkligad vishet att besinna. Genom att föreställa sig och känna samhörighet med fiktiva karaktärer möjliggörs samtalsparternas där läsaren kan jämföra likheter och skillnader med. Litterära verk innehållande konkreta porträtt kan konsulteras som omdömesprototyper. Karaktärer nersänkta i en berättelse, är i handling och skiftande situationer representationer av skiftande levd vishet.

Den intellektuella upptäckten av mångfald i mänskliga motiv i skilda kontexter liksom känslomässiga möten och omsorg om protagonisten och kanske förståelse för antagonisterna blir en ytterligare referens eller klangbotten för ett reflekterat handlande. En litterär text är en begrundad skapelse där klokheten fått verka, kanske tid av kontemplation funnits för författaren som möjligen har förmågan att konstruera sociala situationer i det lilla som återspeglar de stora allmänmänskliga motiven. Nussbaum menar att de litterära texterna är levd erfarenhet och kan därmed beskådas som förverkligad vishet för läsaren. Den är helt enkelt världsskapande.

3.2 Säger de olika textförfattarna samma sak på frågan om läsning av skönlitteratur bidra till en vidgad förståelse av världen och andra människor?

Ja här är de också väldigt lika med betoning på olika delar i frågan. På det stora handlar det om att en litteraturupplevelse är just läsarens upplevelse vilket gör denne till både delaktig och erfaren. Genom att möta någon eller något annorlunda från det läsaren har i sin vardag vidgas läsarens blick och förståelse av det obekanta. Detta vidgar även perspektivet på just läsarens kända vardag och ger den nya innebörder. Genom att kunna skjuta ifrån sig det som tagits för givet kan det granskas och aktivt väljas som gångbart eller skrot. Likaså skulle en ökad kunskap om det enskilda också öka skönheten i det allmänna och alldagliga. Alla författarnas texter skulle kunna av mig

föreslagit förstås genom metaforer av förståelserörelser som rör sig cirkulärt eller likt en spiral. Perceptionen eller förnimmandet är den subjektiva garanten som alla överens om.

3.2.1 Hur skiljer de sig åt?

I kärnan av resonemanget är dem olika författarna samstämmiga men Rosenblatt behöver nämnas som den första och ända som använder begreppet roll och därmed öppnar upp för nya perspektiv att försöka förstå och tolka det litterära läsandet. De flest av textförfattarna är överens om att det är nödvändigt att objektifiera och plocka isär läsarens intellektuella som emotionella mätinstrument som används vid tolkning. Rosenblatt är den som framhåller nödvändigheten av att externt får sin intellektuella och emotionella förståelse av en text stött och blött tillsammans med andra i form av boksamtal. Både Langer och Nussbaum lyfter bokseminarier som en rekommenderad väg men Rosenblatt menar att det är av nödvändighet för att inte den enskildes läsning och förståelse ska fastna i ett rum av ens egen eko.

3.2.2 Vart säger de samma sak fast med olika termer?

I Rosenblatts begrepps användning och beskrivningar är en fantasirik litteraturupplevelse en som läsaren genomlever. Det är en personlig upplevelse, en delaktighet som därmed blir en händelse för denne. Det är vidgad erfarenhet som leder till en vidgad förståelse. Helt enkelt en utvecklad föreställningsförmåga. Genom att leva sig in i den andres situation och möjligheten att beträda olika roller så utvecklar läsaren sin sociala fantasi och sin fantasirika medkänsla. Detta kallar Rosenblatt för en dubbel medvetenhet. Men läsaren måste tuktas som med Rosenblatts språk blir varningar för att läsaren projicerar sina känslor på litteraturen. Detta dämpar texten, ställer sig i vägen, i mötet och en läsare kan vara bärare av färdiga och tydligt utkristalliserade idéer liksom reaktionsmönster. Fenomen och begrepp som land, hem, mamma etc. kan innehålla hela konstellationer av fasta attityder och automatiserade känsloreflexer. Dessa är av en stereotyp beskaffenhet och är olika uttrycksformer för konventionalism skriver Rosenblatt.

I Langers text möter man föreställningsvärldar som i växelverkan med livet, upplyser och påverkar varandra. Läsningen har inverkan och ställer tidigare antaganden på provning och möjliggör begrundandet. Objektivering utav både den egna upplevelsen av någonting och textliga innebörder görs genom distansering, avstånd och reflektion. Med distans särskådas egna konventionella antaganden och det överför mening mellan olika människor i skilda kontexter.

Nussbaums språk innehåller begrepp som rationalitet utifrån generalitet, allmängiltighet och jämförbarhet på den ena sidan och en praktisk vishet om det konkreta och situationsberoende på den andra. Det är det enskildas företräde med sitt egna anspråk som eftersöks. Det är en förståelse av det enskilda genom aktivt erfarna omdömen. Att hålla fast vid det etablerade och generella oavsett tillfället önskas övervinnas med en lyhördhet som respekterar komplexiteten. Regelsystem och det förflutna möter en flexibilitet om att göra det rätta i rätt ögonblick. Ett förnuft som jobbar improvisatoriskt och hypotetiskt kan föra förnuftsresonemang menar Nussbaum. Kloka omdömen som hjälpmedel får inte bli normativa då det innebär eftergift. Praktikens flexibilitet och konkreta enskildheter har värde och kan gestaltas i skönlitteraturen liksom fantasi och deliberativ fantasi som låter det enskilda kvarstå i det generella.

3.3 Säger de olika textförfattarna samma sak om läsningen av skönlitteratur främjar en ökad självförståelse?

Det finns återigen ett huvudspår som går i genom alla författarna om litteraturens förmåga att stödja den enskilde läsarens utveckling i många aspekter. En är att bli medveten om att alla människor befinner sig i ett sammanhang där det existerar omgivande faktorer som har format liksom omformar och påverkar den enskilde människan. Lika viktigt är dock att förstå att varje människa är unik och är inte överdeterminerad av omgivande omständigheter. Författarna är även överens rörande nödvändigheten av att reflektera över sina känslor och associationer i mötet med obekanta och främmande upplevelser. I en vida bemärkelse handlar det även om att få tillgång till det annorlunda i form av ansamlandet av variationer och uppleva möjligheter lika som tydligare kunna problematisera det redan kända. I ett längre resonemang når författarnas innebörder fram till det gemensamma ansvaret som den enskildes ord och handling har för sina nästa, likaså som upplevelsen av att den enskilde människan besitter förmågan att göra skillnad.

3.3.1 Hur skiljer de sig åt?

Dem skiljer sig inte i avsevärt i hög grad utan som tidigare påpekat är det en språklig och begreppsmässig skillnad. Nussbaums skiljer sig genom att hon lyfter språket och orden som varande borde verklighetsskapande och bärare av erfarenhet. Språket är enligt Nussbaum en handling som går att jämföra med ett faktiskt handlande.

3.3.2 Vart säger de samma sak fast med olika termer?

I Rosenblatts text beskrivs det i termer av befrielse från det partikulära och leder till en vidgad förståelse. Det är en beredskap att reflektera som ger potentiella handlingsmöjligheter. Litteraturen har ett presumtivt inflytande. Langers diskursiva tänkande och resonering liksom begrundande gör det möjligt att synliggöra och förstå komplexa vävar. Avslutningsvis är Nussbaums förklaringar av det goda är ett valt, och inte ett nedävt. Tolkning av det lilla kan förändra helheten och den praktiska insikten försätter förnimmandet i en etiskt önskad dimension som förstår sig på sammansatta företeelser och är lyhört för situationella enskildheter.

4. Diskussion

Jag ska nu diskutera de ämnesdidaktiska implikationerna av mina resultat av undersökningen. För att kunna göra det kommer de att sättas i relation till såväl skolans styrdokument i form av ämnesplanen för religionskunskapen som till tidigare forskning. Då denna uppsats primära syfte är att undersöka om läsning av skönlitteratur är av relevans för religionskunskapsämnet på gymnasiet så valde jag att låta två formuleringar av skolverket i Lgy11 få stå centralt som bollplank.

Undervisningen ska ta sin utgångspunkt i en samhällssyn som präglas av öppenhet i fråga om livsstilar, livshållningar och människors olikheter samt ge eleverna möjlighet att utveckla en beredskap att förstå och leva i ett samhälle präglat av mångfald (Skolverket Gy11. S 137).

Den andra är: Elever ska ges möjlighet att reflektera över och analysera människors värderingar och trosföreställningar och därigenom utveckla respekt och förståelse för olika sätt att tänka och leva (Skolverket Gy11. S 137).

Utöver religionskunskapens ämnesförståelse valde jag att i inledningen se till grundskolan och gymnasieskolan generellt och hur ett skönlitterärt läsande skulle kunna genomföra uppgiften av att främja förståelse för andra människor och utveckla ungdomars förmåga till inlevelse (Lgy11. S 5). Jag valde även att ta med och tolka styrdokumentens formuleringar om att svenska skolan är ålagd att jobba med aktiva insatser för att motverka främlingsfientlighet och intolerans med kunskap i allmänhet och genom religionskunskapsämnets strävan mot en samhällssyn av öppenhet i synnerhet (Lgy11 s. 5, 137).

Först vill jag sammanställa och presentera mina resultat av de komparerade textanalyserna. På uppsatsens tre undersökande frågor som sammantaget kan formuleras som ett undersökande av om ett skönlitterärt läsande kan påverka sin läsare genom att utveckla dess inlevelse- och empatiska förmåga? Resultera i en ökad kunskap om omvärlden och andra människor liksom kan den leda till en ökad självförståelse? Mitt resultat visar att litterärt läsande resulterar i att en läsare utvecklar och tillgodogör sig en bestående fallenhet av förståelse genom den samlade erfarenhet denne fått genom olika fiktiva världar. Vidare pekar resultaten mot att ett tuktat och förändrat tänkande kommer av ett skönlitterärt läsande då en läsares intellektuella potential övas i att kritiskt reflektera kring att uppmärksamma hur omgivning och sammanhang påverkar människor och läsaren själv. Slutligen så medvetande gör och vidgar ett skönlitterärt läsande kunskaperna om det obekanta och samtidigt har en transformativ verkan på sin läsares välbekanta och levda vardag.

Nu kommer mina resultat möta skolans dokument och tidigare forskning. Gull Törnegren diskuterade i sin avhandling om vad en narrativ-hermeneutisk kompetens skulle kunna innebära och vilka krav den ställer om dialogpartnern var av imaginär sort, vilket i uppsatsens fall är förslagsvis en fiktiv karaktär för en skönlitterär läsare med dennes moraliska föreställningsförmåga. Det handlar om att bibehålla respekt för den andres vemhet genom att inta en ödmjuk hållning. Denna ödmjuka hållning skulle jag vilja tolka som en eftersträvansvärd prototyp för den ”beredskap av förståelse” som Skolverket efterfrågar och som ska ges utrymme att övas vilket i alla de tre primära textförfattarnas mening litteraturläsning ger övning i. Umgänget med breda porträtt av fiktiva karaktärer eller levande personers självbiografier är personliga narrativ, ett sätt att erfara andra människors individuella perspektiv på saker och ting. Att i ensamhet läsa kan tolkas som en aktiv vilja till att erfara. Viljan att försöka förstå, att ställa sig frågande, att ställa frågor till det skönlitterära verket kan tolkas som ett kommunikativt handlande i Törngrens mening.

Att ställa sig frågande, att hypotetiskt föreställa sig framåt och att förvänta sig är även det som framförallt Langer beskriver som kännetecknande för en dynamisk läsare och som alla textanalyserna framhåller som en elementär attityd. Narrativ tolkning av fakta förutsätter det som analysen av Rosenblatt kallade ett utvidgat tänkande och med många olika perspektiv, får läsaren också tillgång till skiftande innebörder som i sig är representationer för olika värdehorisonter. Och det förmodar jag att Nussbaums förfäktande för uppmärksammandet av enskildheterna försatta i skiftande kontextuella sammanhang med glädje skulle skriva under på liksom att det i min mening korrelerar med Skolverkets skrivning om öppenhet i fråga om livsstilar, livshållningar och

människors olikheter likaså respekt och förståelse för olika sätt att tänka och leva. Att lägga ett tryck på förståelse för, är att just vidga förståelsehorisonten även mot att människor med olika religiösa och livsåskådningsmässiga bakgrunder och perspektiv både tolkar, upplever världen på en mängd skilda sätt och utifrån sin uppfattning gör olika moraliska bedömningar av och i de olika världar som ligger emellan oss och förbinder oss. Kanske skulle skönlitteraturen kunna vara den kreativa diskursiva intervention som kompenserar för den lokala gymnasieskolans provinsiella kulturella kontext som faktisk varje liten kommun eller stadsdel i strikt mening är, satt i förhållande till den ändlösa heterogenitet som omvärlden är bestående av?

De inlevelse- och empatiska förmågor som eftersöks och som alla tre textanalyser framhåller dock med olika begrepp är just inte bara för att kunna leva med och vara förstående för skilda människors olikheter utan är faktiska förmågor med en aktiv natur som ska främja en livslång självutveckling med ett utvidgande, framåtsyftande engagemang och intresse. Det är en beredskap för att kunna finna sig i både kulturell kontinuitet, pluralitet och i sociala förändringar med ett tänkande som hela tiden prövar och reviderar sig självt utifrån nya omständigheter av nya fakta. Likaså att ta in skilda horisonter skilda förståelse och perspektiv på den gemensamma världen. Likaledes är det en förutsättning för att utvecklas till en välmående människa genom att en sund och grundad identitet ges möjlighet att konstituera sig och förverkligas.

Dan McAdams framhåller behovet av att skolor och samhällen bereder plats och ger utrymme liksom kompenserar partikularism med ett mångfaldsperspektiv vilket i sig medför en struktur där unga människor får experimentera i ett så kallat psykosocialt moratorium. Med sunda imagos, som denna uppsats föreslår kan bli erbjudna från en litterärvärld, kan förslagsvis fungera som modeller för ungdomar att pröva liksom kombinera och kreativt rekonstruera för ny förståelse och varianter av det egna jaget. I det lilla är det grund för att dispositioner av motivation kan uppstå. I det stora kan det vara av förutsättning för att livslångt aktörs skap utvecklas.

De fiktiva karaktärerna och situationerna är inte bara externaliserade roller att betrakta, beträda och experimentera med, utan är även bärare av praktisk vishet i form av livserfarenhet. Skönlitteratur som överförare av något som kan för den enskilde skapa kulturell mening, bidrar till konstruktionen av grundläggande verklighetsuppfattningar och har verklighetsordnande funktion skulle kunna beskrivas som inte bara vara kontextkänsliga utan även ur ett resursperspektiv, kontextbefriande. Ekonomiska och geografiska skillnader mellan skolor skulle kunna kompenseras för. Socioekonomiska- och omgivningsfaktorer kan i någon mån kompletteras med skönlitterära texters magi. Den mångfald som religionskunskapsämnet önskar gestalta finns i den litterära världen. Likaså finns det en utsträckning i mer än bara plats och variation. I tid är det även möjligt att i ett konstruerat förflutet som i en möjlig eller utopisk framtid erbjuda imaginära versioner, föreställda alternativ och skönjbara roller, händelser och erfarenheter att förnimma.

Thomas Axelsons fråga om populärkulturens filmkonsumtion kan alstra kollektiva föreställningar som i sin tur liksom sociala kroppar har utsträckning i den sociala verkligheten, kan betraktas som plausibel även när det kommer till ett umgänge med skönlitteratur. Textanalyserna pekar i riktning mot att litterära föreställningsvärldar har något som överförs i en simulation mellan läsaren och texten till läsaren för att sedan komma att ligga till grund för ett handlande och därmed påverkan i den sociala verkligheten. Den kollektiva aspekten som Axelson berör, av att människor kan samlas

kring kollektiva föreställningar utifrån en berättelse är en komplex och intressant fråga. Om vi ser till den sammantagna bilden bland uppsatsen textanalyser så tolkar jag att resultatet pekar mot att ett möte mellan en litterärtext och en läsare är en säregen händelse. Av intertextuella skäl verkar det dessutom inte bara vara en säregen händelse mellan två olika kommunikativa aktörer utan även en som är svår att regenerera. Litteratur som händelse och upplevelse innehåller både reflexiva rörelser där det yttre relief det inre och en där det personliga blir ställföreträdande och rent av ställer sig i vägen och hindrar läsaren från att förstå komplexare meningar i texter som Marita Johanssons avhandling diskuterade. Därför menar jag att man skulle kunna betrakta berättelsers förmåga att generera kollektiva föreställningar som sannolik på vissa, allmänmännsliga nivåer medan andra förblir djupt kontextberoende och personliga samt svåra att empiriskt infånga.

Den religionssociologiska beskrivningen av en senmodern tid av fragmentariska meningssystem är förslagsvis också en där den ensamma individen ser andra individer och inte den enskilde som representationer för grupper. Malin Löfstedt beskriver samtida livsåskådningar som buffelivsåskådningar som inte består av färdiga system utan som i hopplock, där delar är utbytbara och föränderliga. Ett sätt att förstå dagens människa är att hen söker sina svar bortom dogmatiska och stereotypiska trosföreställningar. Att med Langers beskrivning möjliggöra för ett distansnerande och objektifierande av tänkandet självt genom skönlitteratur. Det skulle i så fall innebära desto mer tillfälliga positioner, rent av flytande tillhörigheter. Vad innebär det i andra sammanhang för människor existentiella meningsskapande? Att reflektera över sig själv är att sätta sig själv i förhållande till andra människor och ting. En möjlig slutsats skulle kunna vara att självreflexiviteten kan förstås som en insikt att utifrån kunskap om enskilda andra kan man bättre förstå sig själv och utifrån insikten om egna begränsningar bättre förstå just enskilda andra.

Det är här som ett universellt drag liksom en viss grad av generaliserbarhet kan tänkas finnas. Inte utifrån att litteraturläsning kan erbjuda förkroppsligade medborgerliga och allmänmännsliga dygder, då dess tycks vara av varierande kontextuell natur. Men ett tänkande som ett, som stannar upp och lyssnar till varje människas berättelser och med kontextuell känslighet, försöker förstå utifrån den enskildes erfarenheter. Detta dubbla medvetande kan finna stöd även i de respondenters förhållningssätt som Skans Kersti Nilssons valde att kategorisera som en emotionell läs stil. Nilsson beskriver hur känslor och kropp används i läsandet och på så vis minns även kroppen är Nilssons slutsats. Likaså att etiska dimensioner lyftes mer konsekvent i denna grupp. Anders Perssons analogiska tänkande är ett som sätter skönlitteraturens innehåll i samband med verkligheten genom att scenarier transformeras eller appliceras likt tanke- och handlingsmodeller. Det bådar gott i övande av förmågor och livshållningar.

Löfstedt lyfte forskning som visade ungdomars behov av att bearbeta upplevelser och identitet i förhållande till tillvaron och korrelerar därmed med McAdams bild av ungdomars värld som en ställd i ett karnevalistiskt tillstånd. Löfstedts menar att livsfrågor inte handlar om att förmedla färdiga svar utan det är självaste samtalet om dem som efterfrågas. En tänkbar möjlighet är att skönlitterära upplevelser och fiktiva karaktärer kan fungera som riktiga relationer, något som man har med sig och kan i sin inre tyst samtala med och kring. Konstruktion, rekonstruktioner såväl som dekonstruktioner skulle kunna förstås som att vi hela tiden återvänder till insamlat material, erfarenheter från såväl livet som litteraturen och samtalar med det för ständigt och förnyat meningssökande. Likt McAdams mytiska jag som hela tiden utvidgar sin

erfarenhet och därmed återupptäcker sig själv kan Langers intellektuellt analytiska läsare jämföras med en som praktiserar ett reflekterat tänkande i Nussbaums mening. En tänkande förmåga som blir varaktig och en del av personen som slutligen kan resultera i ett reflekterat handlande.

En aspekt som jag upplever inte fått tillräcklig plats eller eventuellt kan tillföras som en ytterligare fråga riktad mot den tidigare forskningen och mina egna tre analyserade texter är den om sammanhanget där erfarenheter görs och hur det eventuellt har en påverkan på dess prioritet i att bli representerande eller ligga till grund för en framtida förståelse. Om förståelse är utöver en direkt förmågan till inlevelse och empati en ”kunskap om” eller ”erfarenhet av” skilda livserfarenheter så måste den förstås som en process där man hämtar fram vissa aspekter från det förgångna och sedan för in dem i ett nu. Det sätt på vilket man väljer att förstå eller en förståelse uppstår blir då en aktiv process som består av man gör ett urval bland tidigare erfarenheter. Detta upplever jag vara en väldigt kognitivt och rationellt orienterad syn. Om det nu är så att i förståelsen betonas eller upprepa vissa delar ur det förgångnas erfarenheter och andra suddas ut, vilka är då dessa? Vilka bestämda erfarenheter kommer att träda fram? Kan man likställa litterära erfarenheter med dem i det verkliga livet? Vilken eller vilka präglar oss mest?

Viktig aspekt att medta är den ibland uttryckta tidsbrist som religionslärare upplever till ett omfattande kursinnehåll. En central bit i det litterära umgänget var just tid. Begreppet stofffrängsel har väl inte gått någon inom i skolans värld förbi. Skolverket har rapporterat om Pisaundersökningar som pekar på svenska ungdomars sjunkande resultat (Nilsson och Pettersson 2013 s. 1) och de sjunkande resultaten i läsförståelse har även tidigare lyfts och synliggjorts i tidigare studier, tex Pisa 2009 och Pirls 2011. De allvarliga tendenserna i detta är att skillnaderna mellan bättre och sämre presterande elever ökar och pojkars i förhållande till flickors har sjunkit (Nilsson och Pettersson 2013 s 1). Kanske är det här som de tidigare studier som Löfstedt lyfter och denna uppsatsens resultat kan fylla funktionen av förlagsgivare. Det har tidigare presenterats studier som visar att ungdomar vill och faktiskt efterfrågar mer fokus på livsfrågor och då speciellt på religionskunskaps timmarna. Detta skulle kunna vara den motiverande vägen in i ett skönlitterärt läsande och dessutom ett som genererar en dynamisk och sökande läsare. Likaså är den en möjlighet att bedriva elevcentrerad undervisning då enskilda önskemål liksom elevers unika förförståelse öppnar upp för en bred diskussion och en diskussion som därmed är i kontakt med elevernas vardag.

Ytterligare didaktiska nötter att knäcka är elevers skilda socioekonomiska, kulturella och språkliga förutsättningar som kan ha en stark inverkan på den skönlitterära läsningens legitimitet. Oändligt med studier har framhållit litteraturläsningens positiva påverkan i fråga om språkutvecklingens skilda sidor. Men jag vill mena att ett skönlitterärt läsande kan vara ett mål som kan innehålla många del mål. På vägen till en egenvunnen lust till att läsa finns det ett otroligt många hållplatser. En kan vara den idag växande trenden av ljudböcker. För vi måste hela tiden komma ihåg vad vi har bestämt att syftet ska vara med det skönlitterära läsandet. Ett sätt att förstå denna uppsatsens syfte skulle kunna vara att det är självaste berättelsen som står i fokus och inte i vilket format den är paketerad. Kanske kan rent av de skönlitterära textvärldarna hitta sina yngre syskon i människors egna berättande? Likaså har boksamtalet lyfts, alltså ett gemensamt läsande där man även gemensamt diskutera de läst texterna och efterkommande tolkningar. Därmed blir kanske inte det tryckta språket, översättningsmässigt sätt lika styrande. Som vi har sett har alla tre forskningsbidragen men framförallt Martha Nussbaum lyft en anledning till att kunna påstå att språket är

en av flera betydelser men att ordvalet kan vara mer avgörande. Likadant skulle Törngrens narrativa kompetens kunna erbjuda verktyg till hur skilda språk, kultur och socioekonomiska skillnader påverkar ordval och mening i liksom utanför och emellan avsändare/mottagare och därmed öppna för att ytterligare kunna didaktiskt arbeta med skilda texter och förslag på förståelse i ett undervisningssammanhang. Axelson och Löfstedt förslag om att vända sig till populärkulturen då den som begreppet indikerar populär som i att många har sätt eller hört samma ting skulle bredda utbudet av studiematerial.

Avslutningsvis vill jag återigen ta upp skönlitteraturens möjlighet till att erbjuda stoff för analys, diskussion och reflektion i undervisningen som inte blir för närgånget för elever vilket kan orsaka både tystnad, blottning och integritetskränkning. Gymnasiet är utöver innehållande ungdomar med massa olika erfarenheter en tid i livet där det personliga kan vara känsligt och just därför är de skönlitterära berättelserna ett utmärkt material. Religionskunskapsämnet ska enligt läroplanen ge elever möjlighet att reflektera över och kunna analysera skilda människors värderingar och trosföreställningar och därigenom utveckla respekt och förståelse för olika sätt att tänka och leva. Förhoppningarna är att det väcker en vilja att diskutera och reflektera egna funderingar och här tycker jag att citatet jag valde i Törnegrens avhandlingens epilog är ett uttryck för vad undervisning med skönlitteraturen med dess textvärldar och fiktiva karaktärer är i stånd till:

Under arbetets gång har jag erfarit hur min hermeneutiska förmåga vuxit, så att allt fler meningslager har trätt fram ur den berättelse som jag befunnit mig i dialog med. Medan det från början var jag som ställde frågor till berättelsen, började denna efterhand alltmer tala till mig, och ställa sina frågor och krav på vidare engagemang (Törnegren 2013. S 286).

5. Metoddiskussion

Jag som författaren till uppsatsen har identifierat att de metodologiska bristerna för denna uppsats t.ex. ligger i det första skedet av analysen, den av textförfattarnas ursprungliga texter kunde ha effektiviserats och preciserats genom att endast nyckelmeningar och begrepp inte tolkades utan bevarades som citat, som sedan kunnat få legat till grund för min tolkning och analys. Detta hade även inverkan hur min personliga påverkan kunnat reduceras och skänkt ytterligare validitet liksom transparens till min företagna analys, resonemang och slutsatser. Under själva datainsamlingen och tolkningsfasen har detta även lett till försvårande omständigheter då de enskilda textförfattarnas begrepp hade än bättre visat på nyansskillnader i deras teoretiska beskrivningar. Den empiriska forskning som utförts inom psykologisk litteraturvetenskaplig har inte inkluderats i denna uppsats utifrån begränsad tid och den mängd kvalitativ textanalys som skulle genomföras.

6. Förslag på vidare forskning

Det lämnas många lösa trådar att följa upp efter en uppsats som denna. Skolverkets framlyfta forskning i form av avhandlingen *Läsa, förstå, analysera. En komparativ studie om svenska och franska gymnasieelevers litteraturreception av en narrativ text* av Marita Johanssons vid Linköpings universitet jämför svenska och franska elevers lässtilar och en av

slutsatserna är att de svenska elevernas så kallade autonoma läs stil är en där de egna känslorna kan ställa sig i vägen för att hörsamma en texts djupare mening liksom skilda texters variationer. Detta är ett fenomen som även framkom i andra analyserade texter. Grunden för att en form av överföring överhuvudtaget kunde ske mellan text och läsare var identifikationen som en läsare beskrivs uppleva med de fiktiva karaktärerna. Men i Johanssons fall skulle eventuellt begreppet projektion vara ett som öppnar upp att undersöka vidare den delikata relationen mellan läsare och skönlitteratur. Frågan att ställa skulle kunna vara att om identifikation har en positiv inverkan på hur läsaren öppnar sig för den andres berättelse och projektion representerar en sorts oförmåga att möta den andre i sin fulla annorlundahet. Vidare skulle religionsvetenskapliga forskningserfarenhet kunna möta den i en skolkontext heta frågan om repetitiv läsning. Lång tid med och vilande i är två kriterier som textanalyserna pekade ut som avgörande för att en transaktion skulle ta vid. Så vad skulle ett repetitivt läsande göra för den narrativa förståelsen av en berättelse när en ökad förståelse av tidigare läsning redan har etablerat en föreställning och textförståelse? Kommer fördomen förstärkas? Kommer den revideras? Kommer den fördjupas? Kan en dual rollsituation skönjas? Förändras förklaringsans utgångspunkt från struktur och kontext till aktören? Vad skulle det i innebära för meningsinnehållet och relationen till de fiktiva karaktärerna?

7. Sammanfattning

Denna uppsats har kvalitativt undersökt om skönlitterärt läsande korrelerar med tidigare forskning och gymnasieskolans Lgy11 liksom en fond av forskning gjord inom olika ämnesområden. Uppsatsen tog spjörn mot Skolverkets formuleringar i Lgy11: Undervisningen ska ta sin utgångspunkt i en samhällssyn som präglas av öppenhet i fråga om livsstilar, livshållningar och människors olikheter samt ge eleverna möjlighet att utveckla en beredskap att förstå och leva i ett samhälle präglad av mångfald (Skolverket Gy11. S 137) och Elever ska ges möjlighet att reflektera över och analysera människors värderingar och trosföreställningar och därigenom utveckla respekt och förståelse för olika sätt att tänka och leva (Skolverket Gy11. S 137). Primärt tre författares texter kvalitativt analyserats. Dessa var Judith Langers *Litterära föreställningsvärldar*, Martha Nussbaums *Känslans skarpa Tankens inlevelse* och Louise Rosenblatts *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*. För att uppfylla uppsatsens syfte valde tre analysfrågor:

- Vad säger tidigare forskning om samband mellan skönlitterär läsning och en ökad inlevelse- och empatisk förmåga?
- Kan läsning av skönlitteratur bidra till en vidgad förståelse av världen och andra människor, och därmed motverka dogmatiskt och stereotypiskt tänkande?
- Kan läsning av skönlitteratur främja en ökad självförståelse och därmed bidra till självförverkligande och självutveckling?

Utöver dem tre huvudfrågorna valdes även ytterligare tre hjälpfrågor i resultat delen för att bättre kunna precisera vart samstämmighet rådde och skillnader gjorde sig hörda i de skilda textanalyserna. Dessa tre underfrågor var:

- Säger de olika textförfattarna samma sak?
- Hur skiljer de sig åt?
- Vart säger de samma sak fast med olika termer?

Det visade sig finnas stora likheter och desto mindre skillnader mellan de tre primära och analyserade textförfattarnas resonemang om litteraturläsningens roll. De övergripande likheterna består av att alla textanalyserna pekade på att förutsättningarna för att simulationen mellan läsare och text ska ta vid är mängden tid en läsare spenderar i umgänget med fiktiva karaktärer och litterära världar. Likaså är identifieringen med litterära livsberättelser av avgörande betydelse för förnimmelsen. Skiljaktigheterna bestod i stort av att olika ämnesdisciplinära begrepp användes och skiljande tyngdpunkter lades, för att framförallt förklara hur överföringen gick till och vad som kom ur mötet mellan en text och en läsare. Analysen av Rosenblatt lyfte fram begreppet transaktion för att förklara att både läsare och text är medskapare i det som uppstår dem emellan liksom att läsare blir erfarna av att få del av ställföreträdande upplevelser i litteraturen. Analysen av Langers text beskriver en växelverkan mellan läsarens riktiga värld och en textvärld som påverkar upplyser läsarens hela föreställningsvärld. Analysen av Nussbaum understryker språkets världskapande funktion.

Avslutningsvis sammanfördes, förlängdes och prövades giltigheten från både de tre analyserade texterna mot religionskunskapsämnet och gymnasieskolans lärande mål samt sökte ytterligare förståelse från uppsatsens avsnitt av tidigare forskning. Genom parallellisering med Gull Törnegrans forskning kan litteraturen förstås som vara personliga narrativ och fylla funktionen av diskursiva interventioner i ett annars stereotypiskt och generaliserat ämnesinnehåll. Mot Tomas Axelsons forskningsfunderingar om konsten och kulturen som producent av kollektiva föreställningar och den moderna människan självreflexiva projekt replikera de analytiska resultaten med alternativet om en upplysande individualism där det subjektiva mötet med litteraturen försvårar för en medveten etablering av kollektiva föreställningar. Dan McAdams psykosociala moratorium och Malin Löfstedts världsåskådnings perspektiv används för att underbygga tesen att gymnasietiden i en ungdoms liv är en omistlig tid för religionskunskapen att lyfta ett skönlitterärt läsande. Vidare forskning för att ytterligare undersöka olika aspekter av ett litterärt läsande korrelerar med analytiska resultaten och av Skolverket sammanställd och publicerad forskning genom Bo Jacobsen, där det didaktiska behovet av att träna läsning för att öka den textuella förståelsen är av betydelse.

Referenser

Axelson T (2012). *Religion, populärkultur och demokrati: När filmer blir utgångspunkt för moralisk reflektion och samhällskritik*. Förbundet kristen humanism. Uppsala <http://du.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A545589&dswid=-2816>
(Hämtad 2019-08-23)

Brajas, K. E. Forsberg, C. Wengström, Y. (2013). *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap: vägledning vid examensarbeten och vetenskapliga artiklar*. Stockholm: Natur och Kultur.

Boréus K, Bergström G (2018). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Studentlitteratur. Lund

Langer A. J (2017). *Litterära föreställningsvärldar*. Daidalos. Göteborg

Nilsson K. S (2010). *Hur reagerar unga vuxna på emotionellt laddad fiktion? En empirisk studie av unga vuxnas läsning av Inger Edelfeldts novell "Kaninernas himmel"*. <http://hb.diva-portal.org/smash/get/diva2:887106/FULLTEXT01.pdf>

(Hämtad 2019-08-23)

Nilsson J, Pettersson J (2013). *Läsarten i medialiseringens tidevarv. En läsartsanalys av fem svensklärares retorik om läsning*. Göteborgs Universitet

https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/35832/1/gupea_2077_35832_1.pdf

(Hämtad 2019-08-23)

Nussbaum C. M (2000). *Känslans skärpa Tankens inlevelse*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Sthlm

Löfstedt M (2011) (Red). *Religionsdidaktik - Mångfald, livsfrågor och etik i skolan*. I: Löfstedt Malin. Livsfrågor på gott och ont. S 51-64. Studentlitteratur. Lund

Pettersson T, Nilsson K. S (2009). *Litteratur som livskunskap: tvärvetenskapliga perspektiv på personlighetsutvecklande läsning*. Livréna. Göteborg

Rosenblatt M. L (2012). *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*. Studentlitteratur. Malmö

Skolverket (2011). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011*. Fritzes. Sthlm

Skolverket (2019). *Litteraturläsning behöver vara både analytisk och personlig*. Publicerades (20 mars 2019)

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/forskning/litteraturlasning-behoover-vara-bade-analytisk-och-personlig>

(Hämtad 2019-08-23)

Skolverket (2017). Kommentarmaterial till ämnesplanen i religionskunskap i gymnasieskolan.

https://www.skolverket.se/download/18.6011fe501629fd150a2894b/1530187666619/Kommentarmaterial_gymnasieskolan_religionskunskap.pdf

(Hämtad 2019-08-23)

Skolverket (2017). Kommentarmaterial till religionskunskap, Grundskola.

<https://www.skolverket.se/publikationsserier/kommentarmaterial/2017/kommentarmaterial-till-kursplanen-i-religionskunskap-reviderad-2017?id=3829>

(Hämtad 2019-08-23)

Törnegrén G (2013). *Utmaningen från andra berättelser: En studie om moraliskt omdöme, utvidgat tänkande och kritiskt reflekterande berättelser i dialogbaserad feministisk etik*. Uppsala universitet.

<http://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A645121&dswid=-1081>

(Hämtad 2019-08-23)

Wikforss Å. *Känner vi för mycket och tänker för lite?* Publicerades den 25 feb. 2016.

S:ta Katharinastiftelsen. <https://www.youtube.com/watch?v=33XAAIlgPv8E&t=1254s>

Wikström O (2007). *Långsambetens lov*. Naturkultur akademiska. Sthlm

Weinberg college of arts and Sciences. North-western University.

<https://www.psychology.northwestern.edu/people/faculty/core/profiles/dan-mcadams.html>

(Hämtad 2019-08-23)

Psykologiguiden. Sveriges Psykologförbund som är psykologernas fack- och yrkesförbund. Uppdaterad: 2017-11-28 <https://www.psykologiguiden.se/>